

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek och är fritt att använda. Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitized at Gothenburg University Library and is free to use. All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text. This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

Rapport

R29:1990

Planeringens yrkeskultur

En essä om planering, kunskap och etik

Jan-Eric Degerblad

Byggforskningsrådet

R29:1990

PLANERINGENS YRKESKULTUR

EN ESSÄ OM PLANERING, KUNSKAP OCH ETIK

JAN-ERIC DEGERBLAD

Denna rapport hänför sig till forskningsanslag 870177-3 från Statens råd för byggnadsforskning till Avdelningen för Samhällsplaneringens historia, Tekniska högskolan, Stockholm.

REFERAT

Projektets resultat kan sammanfattas på följande sätt: Under 1800-talet växer det fram ett *kliniskt betraktelsesätt* av samhället - samhället framträder som objekt. Det här betyder att samhället är på väg att lyftas ur sin historiska kontext. Vidare betyder detta nya objektiverande synsätt att samhället blir betraktat som något som kan åtgärdas, precis som en läkare botar en sjuk. Samhället går att planeras.

Detta objektivistiska synsättet inom planeringen fann i 1930-talets värdenihilistiska klimat en näringsrik jordmån. Planeringen kan nu framträda med anspråk på professionalisering. Med funktionalismen hade nu planerarna en teori och en metod när man gav sig i kast med det fysiska rummet, dvs man hade ett vetenskapligt angreppssätt.

Detta synsätt på samhället byggde på idén att det i den fysiska miljön gick att finna en egen inneboende logik - en logik som var frigjord från den historiska utvecklingen. Det objektiva och planmässiga samhällsbyggandet kunde därmed bli en realitet och inte bara en dröm.

I mellankrigstidens svenska planeringssamfund blir detta accepterande av vetenskapens centrala roll i samhällsbygget ett viktigt ideologiskt element. Men för planeringens språkspel finns det ingen vetenskaplig väg från det som är till det som ska bli - det *goda* ligger utanför rummet av fakta. *Planering är till sin natur en etisk verksamhet*. Som verksamhet hör planering till de områden som till största delen - för att låna en formulering av författaren Hermann Broch - "hamnar utanför vetenskapens ramar eftersom det inte finns någon som helst möjlighet att tackla dem med rationella metoder".

I Byggnadsforskningsrådets rapportserie redovisar forskaren sitt anslagsprojekt. Publiceringen innebär inte att rådet tagit ställning till åsikter, slutsatser och resultat.

Denna skrift är tryckt på miljövänligt, oblekt papper.

R29:1990

ISBN 91-540-5188-6

Statens råd för byggnadsforskning, Stockholm

INNEHÅLL

FÖRORD 4

INLEDNING 5

Noter 7

30- OCH 40-TAL: EN FÖRÄNDRAD PLANERINGSSYN 8

Idéernas årtionde 9

Objektiviteten som ideal 15

Planhushållningsdebatt 19

Planeringens expansion - planerarna träder fram 23

Noter 27

PERSPEKTIV PÅ PLANERING: PLANERING SOM YR-
KESKULTUR 33

Verksamheten planering 34

Planering som yrkeskultur 40

Noter 48

ATT UTESLUTA DET NORMATIVA: DEN RATIO-
NALISTISKA PLANERINGSKULTUREN 53

Mäktiga tankefigurer 54

Tankefigurer i arbete 58

Noter 65

EN AVSLUTANDE KOMMENTAR 69

Noter 72

EXKURS: OM PLANERINGSTEORI 73

Noter 76

LITTERATUR 77

Trying to be good scientists - or at least believing in science - we have accepted the idea of a world picture without value in it. And yet we face a paradox, as architects, planners, faced with human decisions, decisions about the structure of our world every day, we patently face the issue of value constantly.

Christopher Alexander

Mitt budskap är att insikt i etiska problem är ett centralt krav som bör ställas på alla planerande politiker och på alla politiserande planerare.

Gunnar Olsson

FÖRORD

Den nu föreliggande skriften kanske tarvar några få inledande rader.

Till sin natur hör skriftens problematik hemma inom det område som man i dagligt tal brukar kalla som planeringsteori - dvs skriften hör hemma inom ett något diffust område. Det kan med en gång sägas: den som inte är intresserad av detta diffusa område kan med en gång lägga skriften åt sidan.

Det som står på dagordningen i essän är inte lösandet av något problem. Jag är ute efter att problematisera. Och det som i första hand problematiseras är *planeringens förhållande till det normativa*.

INLEDNING

I *The Seven Lamps of Architecture* (1849) beskrivs arkitekturen av konsthistorikern John Ruskin som den mest politiska av våra sköna konster. Om en annan medlem av övervägandets stora familj - planeringen - råder det väl heller ingen tvekan om dess nära koppling till den politiska sfären.¹ Men kan det egentligen vara annorlunda - utgångspunkten är ju densamma för båda dessa diskurser: "Kulturföreteelsernas skiftande färgskala är brutna strålar från en och samma ljuskälla: de mänskliga livsformer, som är samtidens."²

För planeringen har det emellertid alltid funnits en vilja till ordning, precision och matematisk exakthet. Det objektiva har hägrat.³ I likhet med pythagoréerna har planerarna sett talen som ett rättesnöre i alla tvivel och svårigheter. Men varje praktisk utövare av planeringens konst vet ju med sig att planeringsvardagen inte så lätt låter sig förvetenskapligas.

Utgångspunkten för denna lilla essä är att planeringen är en verksamhet som styrs av möjlighet. Och när det gäller det möjliga måste det argumenteras, överbevisas, övertalas och i många fall överlistas. Planering är med andra ord inte en fråga om vetenskaplig kunskap och sanning utan mera en fråga om omdömen och beslut. Til syvende og sidst är planering en normativ verksamhet. Planering aktualiserar det *etiska*.⁴ Att ständigt ha den vetenskapliga metoden framför sina ögon - och fråga och besvara frågor på det sätt vetenskapen gör - leder när det gäller planering till rent metafysiska resonemang.

NOTER

- 1 I *Tidens text* (1983) skriver kulturgeografen Gunnar Olsson (s. 4): "För vad är samhällsplanering om inte en lätt förklädd form av politisk handling? Vad är den samhällsplanerare som inte är lakej? Är det inte så att den samhällsplanering vilken vägrar fungera som politikens synliga hand den har snabbt inga händer kvar?"
- 2 Boye, K. (1931), s. 9.
- 3 Även inom arkitekturen sökte man sig en gång överdrivet mot det vetenskapliga. Under 1950-talet hade man - från akademiskt håll - börjat betona designproblemens komplexitet. Det här var en komplexitet som man snarast ville omvandla till kvantitativa storheter. Verktygen för denna omvandling hämtades från empiriska och rationalistiska teorier. Målet som hägrade var en design-metodologi, dvs en vetenskapligt grundad lära om planerings- och problemlösningsprocesser i samband med konstruerandet av artefakter (föremål och system) i vår miljö.
Framväxandet av vad vi kallar en designmetodologi var framför allt ett resultatet av den ändring i tänkandet kring arkitekturfrågor som inleddes vid *Bauhaus* och senare utvecklades vid *Ulm Technische Hochschule für Gestaltung*.
Syftet för dessa båda grupper var ursprungligen att få fram metoder i samband med industriellt producerade element, för att senare inrikta sig på den process som frambringade elementen. Den abstrakta formaliseringen av dessa undersökningar resulterade i vad som har kommit att betecknas med uttrycket designmetodologi.
Det fanns en förhoppning att man skulle nå fram till en generell designteori. Med detta kom designforskningen under en tid att fokusera sitt intresse på designverksamhetens rationella aspekter, d.v.s dess instrumentella del.
- 4 I *Kunskapens pris* (1986) skriver fackfilosofen Göran Hermerén (s. 60): "Etiska frågor aktualiseras i valsituationer och blir akuta vid försök att lösa de konflikter som handlande i valsituationer kan ge upphov till." Längre fram i texten påpekas (s. 60): "Inget av dessa val kan på principiella grunder undantas från etiska överväganden. Varje sådant val måste i sista hand motiveras genom att man hänvisar till normativa principer och till värderingar."

30- OCH 40-TAL: EN NY PLANERINGSSYN

"L.M. Ericssons utdelning lär enligt börsrykten skola höjas till 4 kr, men det är inte säkert. Kreugers till 30. Jag läser Göteborgs Sjöfartstidning med alla dess intressanta finansiella artiklar. Cassel och veckorapporterna från London. Jag har faktiskt blivit rätt intresserad av affärer vilket kommit mig att till 3/4 besluta mig för att ta plats som volontär på en fondmäklarfirma."¹ Orden är poeten Gunnar Ekelöfs och handlar om hans tankar och funderingar kring sitt borgerliga värv 1930. Men Paris, där Ekelöf går och funderar på en karriär som fondmäklare, blir även platsen för slutet på en annan mans livsgärning - 1932 skjuter sig Ivar Kreuger i denna världsstad. Men likt en fågel Fenix reser sig ur Kreugerimperiets aska en ny penningkung - med slott, hovsångare och hovpoet - Axel Wennergren.² Några år senare lämnar Wennergren den svenska skutan. Nya och ensamma herrar på täppan blir familjen Wallenberg och Handelsbanken.

Men 1930-talets Sverige är inte bara finanskungar, banker och rikedom. Det är Ådalen, folkrörelser, Saltsjöbadsavtal, arbetslöshet, fattigdom och mycket annat. Samtidigt innebär 30-talets Sverige början till något nytt: det är nu det moderna Sverige börjar växa fram. Skrifter som Marquis Childs *Sweden: The Middle Way* (1936) och de brittiska fabianernas *Democratic Sweden* (1938) bidrar till att göra den svenska modellen till ett begrepp.

Under detta årtionde växer det även fram nya tankar kring arkitektur och planering. En del av de som var verksamma inom dessa områden ville bli den nya tidens tjänare och lösa dess problem.³ Och tiden, ja den menade man, tillhörde individen och massorna. Det fanns verkligen en längtan till landet som icke är.

Visioner och socialt patos, så kan kanske planeringstänkandet under 30-talet sammanfattas. Men närmare verkligheten ligger nog konstaterandet att vi under denna tid, bland de som sysselsätter sig med fysisk planering, har att göra med en "praktiserande yrkeskårs anpassning till en förändrad marknad med nya villkor och exploateringsmöjligheter".⁴

Idéernas årtionde

All planeringshistoria är till sin natur en konstruktion - man väljer några händelser och utesluter andra. Den sanna historien är med andra ord bara en dröm, någonting som vi inte kan fånga. För den planeringshistoriska forskningen är detta ett dilemma, liksom en utmaning. Det som återstår är att berättaren förtäljer *sin* historia, utifrån *sitt* perspektiv.⁵

Perspektivet ser jag som ett sätt att ställa frågor. Det som perspektivet åstadkommer är öppnandet av ett nytt synfält, samtidigt som det gör problem utanför detta synfält osynliga. Perspektivet avgör med andra ord vad som kan ses. Detta är ingenting dramatiskt utan utgör perspektivets dialektik. I dramat *Påsk* (1901) tangerar vår litterära gigant August Strindberg just denna problematik - seendets problematik:

"Eleonora:... Nåväl, nu kan jag se längre än andra, och jag kan se stjärnorna på ljusa dagen!

Benjamin: Men stjärnorna är ju inte oppe?

Eleonora: Så lustig du är! Stjärnorna är ju alltid oppe...nu sitter jag mot norr och ser på Cassiopea som liknar ett dubbelt v och sitter mitt i Vintergatan...kan du se den?

Benjamin: Nej, det kan jag inte!

Eleonora: Lägg nu märke till det, att den ena människan *kan* se det, som den andra inte ser...var därför icke så säker på *dina* ögon!"⁶

Förhoppningsvis utgör det medvetna perspektivet ett *seende med ett begripande öga* - för att använda ett uttryck från Strindberg.⁷

* * *

En händelse som det förefaller omöjligt att undvika, när det gäller svensk planeringshistoria, inträffar på våren 1930 - den mytomspunna Stockholmsutställningen. Stärkta av de framgångar Parisutställningen 1925 hade medfört hade Svenska Slöjdföreningen beslutat sig för att anordna en konstverks- och byggnadsutställning i den svenska huvudstaden. Det var en utställning där en välbekant formulering från Strindbergs dikt *Esplanadsystemet* (1883) mycket väl kunde ha fungerat som motto: "Här rivs för att få luft och ljus..."⁸

Utställningen, med sina tio avdelningar, innehöll allt från arkitektur till bokband. Det var en utställning präglad av optimism och framtidstro - kanske tog man intryck från konjunkturrapporternas varsel om nyare och bättre tider. I varje fall var det en utställning för vackert väder - som litteraturvetaren Gunnar Brandell så träffande uttrycker det. Fönstren, murarna och stålörsmöblerna krävde sol och lyckliga människor för att bli något annat än önskedrömmar av rationalistiska samhällsingenjörer.⁹

I ord formulerades den funktionalistiska framstegsoptimis-

men framförallt i stridsskriften *acceptera* från 1931. Här framgår det med önskvärd tydlighet att man enbart skulle ta hänsyn till det som var praktiskt, hälsosamt och ekonomiskt. Det som skulle accepteras var demokrati och modern teknik: "Vad som är mål i våra dagars kulturliv har det aldrig varit någon tvekan om. Det är de trötta och pessimistiska, som påstår att vi håller på att skapa en maskinkultur, som är sitt eget ändamål. Det är organisationen av världens hushållning och förbättring och stabilisering av individernas livsvillkor vi arbetar på. Men detta är blott medel till att kunna leva ett rikare liv. Om vi är långt ifrån det målet måste vi lägga ner desto mera arbete på att fullkomna medlen."¹⁰

Det som man främst går till storms mot i denna framstegsvänliga skrift är det pretentiösa och vulgära bohaget: "Kampen mot detta bohag är huvudfronten."¹¹ Genom den goda smakens genombrott - en smak som man givetvis själva var i besittning av och skulle förmedla - skulle människornas villkor förbättras. Och i frågan om smaken framträder den viktigaste motsättningen i *acceptera* - den mellan gammalt och nytt. Det var inte en fråga om någon konflikt mellan arbete eller kapital. Industrialisering och urbanisering skulle fås att gå hand i hand. Moderniseringen var den stora samhällsfrågan.¹²

I och för sig måste man väl beundra den glöd med vilken de funktionalistiska propagandisterna förde fram sina idéer och lösningar på olika samhälleliga problem - ändå känns det funktionalistiska företaget - och som flera kommentatorer har påpekat - väldigt etnocentriskt.¹³ Ofta yttrade sig detta i en överlägsen attityd gentemot andra människors uppfattningar.¹⁴ Det finns all anledning att begrunda några meningar som flutit fram ur författaren Ivar Lo-Johanssons penna. I romanen *Tröskeln* (1982) skriver denne statarnas ombudsman i dikten följande om den s.k. intelligencien: "Det fanns ett tunt skikt i samhället som kallade sig intelligensian. Där fanns de fria konstnärerna. Det var författarna som umgicks med författare, målarna som umgicks med målare, arkitekterna som umgicks med arkitekter och musikerna som bara

träffade andra musiker. Och likadant var det med de övriga som trodde sig ha hand om kulturen eller makten. Politikerna träffade bara politiker. Vad arbetarna betydde för samhället och kulturen talades det inte mycket om fast det var de som höll maskineriet i gång."¹⁵ Och nog är det denna etnocentrism som till en stor del bidragit till att man har överbetonat skriften *accepteras* betydelse för arkitektur och bostadspolitik i detta land. Sannolikt betydde folkrörelsernas agerande på bostadsbyggandets område under denna tid väl så mycket.¹⁶

De effektiva redskap med vars hjälp de funktionalistiska företrädarna ville forma vår framtid utgjordes av teknik och ekonomi. Men för att dessa redskap bäst skulle komma till sin rätt måste det till en organisering, ja, allt blir nästan en fråga om organisering: "Organisera! det är dagens fordran på stadsbyggandets område. Organisera kallt, hårt, radikalt så som man organiserar vilket företag som helst. Gå till botten med problemen, studera stadsbyggandets matematik, statik, logik. Det är den enda metoden att verkligen behärska verksamheten och leda den fram till det bästa möjliga resultatet."¹⁷

Samtidigt är det en kluven tid idémässigt - det är fortfarande fråga om både teknik och politik. I *Byggandet som konst och politik* (1931) skriver arkitekten Uno Åhrén: "Att bygga är icke en specialitet som kan skötas relativt oberoende av andra samhällsfunktioner, det är en fråga som griper in i ett avgörande sätt både i vårt personliga liv och i vårt samhällsliv. När man därför tänker sig allt djupare in i byggandets problem skall man finna att man steg för steg ledes fram till rent *politiska* frågeställningar."¹⁸

En manifestation som Stockholmsutställningen gjorde väl det politiska innehållet i planeringen uppenbart för ett större antal människor. Det blev nog klart att man behövde en planering där fysiska, sociala och ekonomiska faktorer knöts samman till politiska styrmedel.

Men det som ändå lyser klarast under denna tid är viljan till vetenskaplighet. Det fanns bara ett rättesnöre: att tänka logiskt.

Från funktionalistiskt håll var man benägen att betrakta införandet av ett rationellt och logiskt plantänkande som den egna rörelsens originella insats.¹⁹ Men denna insats var, som flera betraktare påpekat, inte så originell. Tidigare fanns ju t ex arkitekten Oswald Almqvists arbetssätt eller arbetet inom *Kommittén för standardisering av byggnadsmaterial*. Det man i själva verket gjorde, var att man, med sin strävan efter vetenskaplighet, förstärkte dessa progressiva tendenser från 1920-talet.²⁰

En del funktionalister hade redan under 20-talet talat om en "planvetenskap" som skulle ersätta intuition och tradition.²¹ Man talade om exakta metoder, exakta problemställningar och exakta lösningar.²² Med sina skrifter frammanade man helt enkelt en anda av rationell vetenskaplighet.²³

Men visst fanns det faktorer som kunde betecknas som ett brott med den tidigare utvecklingen. I sitt arbete *Funktionalistiskt genombrott* (1970) pekar arkitekturhistorikern Per G. Råberg på följande: "Och bakom det ständiga påtalandet av överlägsenheten hos ett kallt, hårt och sakligt kalkylerande intellekt när det gäller ett tidsenligare stadsbyggande, anar man på samma sätt en rationalism som inte betyder breddning av planeringen utan specialisering och intollerans. Det är först med denna specialiserande, inskränkta betydelse av begreppet rationalitet som funktionalismen innebär ett bestämt brott med den tidigare utvecklingen och dess sakliga strävan."²⁴

I denna sin strävan efter logik och vetenskaplighet kommer man från funktionalistiskt håll att uppförstora och prioritera frågeställningar av rationalistisk innebörd.²⁵ De normativa frågeställningarna får en lägre dignitet: "En byggnadsestetik som icke faller som en frukt av de faktiska förhållandena i vårt liv, den blir steril. Byggandet är ju inte som konst betraktad jämförbart med måleri eller skulptur. Det är ett led i organisationen av vårt liv, vårt arbete och vår ekonomi. När därför den ensidiga estecismen hotade att fullkomligt förvirra begreppen kom revolutionen. Då vi nu överbetonar de andra sidorna i byggandet är detta ett nödvändigt

saneringsarbete."²⁶ Denna inställning leder så småningom till att normativa aspekter helt får stryka på foten för den vetenskapliga metodutvecklingen. Man utesluter på sätt och vis den subjektiva erfarenheten. Problemen ska överföras från den moraliska till den tekniska sfären.²⁷ Ett stadsplanedokument som Aten-chartan från 1933 fyllde säkert här sin ideologiska uppgift.

I detta dokument - en produkt av C.I.A.M-kongressen detta år - utvecklades ett recept för hur man skulle analysera stadens problem och för hur man skulle komma tillrätta med dess kaos.

Analys-schemat innehöll fyra kategorier: boende, rekreation, arbete och transporter. Vi hade här enligt chartans författare stadens grundläggande funktioner - funktioner vars brister man kunde komma tillrätta med hjälp av *planering*.²⁸ Denna planering skulle givetvis vara en planering på den obefläckade vetenskapens grund.

Samtidigt börjar man nu att betona vikten av forskning inom planeringsverksamheten. Visserligen var forskarna få och resurserna begränsade men viljan till det som betraktades som vetenskapligt var stor. Ett smakprov ur *Bostad och hushållsorganisation* (1936) är belysande för tiden: "Arbetet bestod i matlagning för en familj om två personer; den mat som lagades var stekt sill och potatis till lunch och vidare förbereddes middagen, betstående av pepparrotskött och vit sås och potatis samt äppelkräm... Kl 1 började matlagningen. Relativa fuktigheten, avläst på hygrometer var då 61 procent, temperaturen 23°. Kl 2, då lunchen var färdig och pepparrotsköttet kommit i kokning, var relativa fuktigheten 96 procent (!), temperaturen hade stigit till 29°. Vid denna tidpunkt rann vattnet på väggarna... Dörren öppnades nu, ty det var olidligt att vistas i det instängda rummet, och provet avbröts..."²⁹

I ett bejakande av forskning och vetenskap började det - inom arkitektur och planering - att växa fram en idévärld där de nya hjätarna kom att bli den objektive vetenskapsmannen, den skarpe teknikern och den effektivt kalkylerande affärsmannen.³⁰ Tiden är nu inne för att bereda plats för de experter som förstår sig på tidens

krav.

* * *

Mot slutet av 1920-talet pågick en rekonstruktion av många svenska företag - såväl finansiellt som tekniskt. Detta medförde att den ekonomiska depressionen som grasserade i världen kom att påverka den svenska ekonomin ganska lindrigt. Och nog kan vi som ekonomen Erik Dahmén gör i *Svensk industriell företagarverksamhet* (1950) betrakta 30-talet som en företagens "skördetid". För samhällsplaneringen är det emellertid inte fråga om någon skördetid, snarare motsatsen - det är nu man sår sina rationalistiska frön. 1930-talet var, som man har påpekat, en tid som i större utsträckning präglades av idéer än av praktiska lösningar.

Nytt men ändå gammalt. Grundtonen i det funktionalistiska företaget har sina rötter i tidigt 1800-tal. Det är nu, som arkitekturhistorikern Françoise Choay visat i *The Modern City: Planning in the 19th Century* (1969), samhället börjar att betraktas som ett ting, ett objekt, något som går att påverka med olika åtgärder. Det är nu det börjar att växa fram en tro på att vi med hjälp av förnuft och vetenskap kan göra samhället bättre. Och säkerligen skulle många av den nya tidens planerare kunna ta till sig följande ord från 1700-talet: "Det är i skymning och vid det matta eldlyuset som taskspelaren med mesta framgång sätter sin konst i utövning."³¹ Det var åter tid för upplysning.

Objektiviteten som ideal

Låt oss för ett ögonblick lämna den svenska fosterjorden och bege oss till det tyska språkområdet.

Strax före första världskriget började de i Österrike och Tyskland verksamma intellektuella som var intresserade av filosofi och vetenskapsteori att influeras av den nya slags kritiska

analys som växte fram inom vetenskaper som matematik, fysik och kemi. De metoder som visat sig framgångsrika inom naturvetenskaperna skulle generaliseras och reformera filosofin. Filosofin skulle, som man sade, bli vetenskaplig.

Den drivande kraften bakom detta företag att reformera filosofin och därmed också vetenskaperna, blev den berömda *Wiener Kreis*. Genom att, med hjälp av en på modern logik grundad filosofi, rensa ut metafysiken från vetenskapen skulle man nå sitt mål - den s.k. enhetsvetenskapen. I en skrift från 1929, *Vetenskaplig världsuppfattning: Wienerkretsen*, inga blygsamma titlar här inte, ger man följande programförklaring för sin verksamhet: "Målet är att skapa en enhetsvetenskap, dvs en vetenskap som omfattar all kunskap om verkligheten som är tillgänglig för människan, utan att spalta upp den i särskilda, helt skilda specialdiscipliner som fysik och psykologi, naturvetenskap och litteratur, filosofi och specialvetenskaperna. Sättet att uppnå detta är att använda den *logiska analysmetod* som har utarbetats av Peano, Whitehead och Russell. Denna metod kan användas för att eliminera metafysiska problem och påståenden som meningslösa, likaväl som för att klargöra den empiriska vetenskapens mening, begrepp och påståenden, genom att påvisa deras direkt observerbara innehåll - 'det givna'."³²

Bakom tankegångarna om en enhetsvetenskap låg en önskan att försöka överbrygga de problem specialiseringen inom det vetenskapliga samfundet åstadkom: en försvårad kommunikation mellan vetenskapsmän samt mellan vetenskapsmän och lekmän.³³ För detta företag fanns det inget behov av metafysik.

Det vetenskapsideal som den logiska empirismen, ofta vältaligt, kom att förespråka kännetecknades av (i) en metodologisk monism, (ii) idén om naturvetenskaperna som ett metodologiskt ideal för alla slags vetenskaper, samt (iii) idén om att alla vetenskapliga förklaringar är kausala.³⁴

En liknande reaktion mot det metafysiska finner vi hos de logiska empiristernas motsvarighet i Sverige - anhängarna till den

s.k. Uppsalaskolan.³⁵ Vid en beskrivning av den svenska samhällsplaneringens historia är det nog denna skolas inflytande som man till en början bör beakta.³⁶

I uppsatsen *Kritiska punkter i värdepsykologin* (1910) och i sin installationsföreläsning, *Om moraliska föreställningars sanning* (1910), framträder grundtankarna i filosofen Axel Hägerströms uppfattning om värdeföreställningarnas natur. Det är framför allt i denna sin syn på värdeföreställningarnas natur som Hägerström kommer att avsätta spår i idédebatten under 20- och 30-talet.

Enligt Hägerström går det inte att avgöra mellan existerande idéer om rätt och orätt. Idéerna är bestämda av sin kulturella kontext. Vidare hävdar han att moraliska satsers inte hör hemma bland det som kan vara sant eller falskt.³⁷ Värdeomdömen är för Hägerström varken sanna eller falska - de ska ses som uttryck för känslor.³⁸ Värdesatsen är inte något påstående om verkligheten. Det kan med andra ord inte finnas någon lära i moral.³⁹ En annan av Hägerströms tankegångar var uppfattningen att vetenskapen måste befrias från normativa element.

Denna värdenihilism kom att i hög grad sätta sina spår i det, som det träffande har kallats, "bildade medvetandet" i mellankrigstidens svenska samhälle. Inflytandet sträckte sig över områden som filosofi, teologi, juridik, politik, nationalekonomi, statsvetenskap och litteratur. Det fanns verkligen skäl för att tala om, som nationalekonomen Gunnar Myrdal gjorde, "det allmänna inflytande Axel Hägerström utövat på hela den yngre generationens tänkesätt".⁴⁰ Utan att överdriva är det säkert riktigt att påstå att värdenihilismen kom att bli den accepterade förutsättningen i debatter kring politiska och moraliska frågor.⁴¹

I och för sig hör de båda tankeriktningarna - Wienkretsen och Uppsalaskolan - till två helt oförenliga tankesystem, men de är ändå samma andas barn. Det finns en likhet i anda, i patos och aggrektioner.⁴² Man gick till angrepp mot metafysik, det fanns ett materialistiskt drag, man trodde på vetenskapen och det fanns ett

värdenihilistiskt drag.⁴³ Slutligen så betraktade man de sociala vidskepelserna som "ett hinder såväl för ett rationellt-vetenskapligt tänkande som för ett nytt och bättre samhälle".⁴⁴

Utvecklingen i Centraleuropa gick emellertid emot Wienkretsens ideal medan de hägerströmska idealen i grund och botten stod "i samklang med den inriktning den svenska kulturen fick efter 1918".⁴⁵ Värdenihilismen blev en ideologi som passade som hand i handske för en teknokratisk typ av förvaltning. Den gamla ämbetsmannaideologin boströmianismen fick i värdenihilismen sin värdiga efterträdare.⁴⁶

Det gamla ståndssamhället hade gett näring åt en idealistisk filosofi som bar upp en konservativ statsdoktrin - boströmianismen. I denna filosofi framträdde statsauktoriteten som sprungen ur statens idé och i sista hand från Gud. Statens idé förkroppligades i sin tur av monarken, som till sin hjälp hade en verkställade byråkrati. Vi hade här, som ofta påpekats, en idealisk ämbetsmannaideologi - en filosofi för ett gammalt ståndssamhälle.

Men ju mer industrialismens krafter bröt sönder det gamla Sverige, desto mer ur bruk blev den gamla boströmianismen som statsfilosofi. I industrialismens hägn kunde en ny ämbetsmannakår under 1900-talet föra fram tankar som gick ut på att tidens egna värden förde fram krav på objektivitet. Vägen öppnade sig för fördomsfria experter att genom rationell planering börja skapa ett bättre samhälle.⁴⁷

* * *

Ur denna värdenihilistiska källa kom många av de mera tongivande i ideologiskt hänseende - inom den fysiska planeringen - att hämta sin näring. Det är under denna tid som makthavare och sakkunskap gör stora ansträngningar för att få in allt fler områden av mänskligt liv under den vetenskapliga objektivitetens förstoringsglas: "Intresse för tidens egna värden föder krav på objektivitet."⁴⁸

Planhushållningsdebatt

"Mitt under mardrömmarna om krig och förintelse härskade en besynnerlig oskuldskraft och ovetenhet inför vad som kunde inträffa. Det var förbluffande fridfullt. Idyllen påmint om den på en kolonilott. Man målade och putsade och köpte nya redskap och grävde och sådde frö. Folk skaffade sig hundar, mest terrier. Terrierna var en optimistisk hundras som ökade starkt. Man kunde vänta sig att hemmanazisterna som fanns överallt i Sverige skulle bli lika bevakade av myndigheterna som kommunisterna men det blev de inte. Värnpliktiga som tillhört kommunistpartiet togs inte ut till militär beredskap. De isolerades istället i arbetsläger som låg djupt inne i skogarna. De antogs där inte kunna upptäcka vad som skedde i det som man trodde till tänderna militärt beväpnade Sverige ...Hemmanazisterna däremot fick gå lösa och lediga."⁴⁹ Lo-Johanssons bild av Sverige under andra världskriget är en bild av ett land som står utanför krigets fasor men som förlorar kriget moraliskt.

Under krigsåren låg de politiska striderna i träda.⁵⁰ Efter kriget övergavs samförståndspolitiken. Trots detta rådde det en relativ enighet bland de politiska partierna om sociala och humanitära reformer. Den politiska splittringen visade upp sig när det gällde utformningen av den ekonomiska politiken.

Inom planeringstänkandet växte det under senare delen av 40-talet fram ett synsätt som går ut på att planeringen ska överge sin passiva roll och bli mer aktiv. Planeringen ska inte vara reglerande utan reformerande och vägledande.⁵¹ I den förda debatten närmar sig de två områdena politik och planering varandra: "Det är att avväga enskilda och allmänna intressen, att i sina huvuddrag samordna lokala och mera vittfamnade synpunkter. Det är inte vetenskap och inte arkitektur, det är politik på grundval av fackmässiga utredningar."⁵² Det är under denna tid man börjar tala om en långsiktig *samhällsplanering*.

* * *

För socialdemokratin innebär krisuppgörelsen med bondeförbundet 1933 en möjlighet att genomföra sin nya arbetsmarknadspolitik. I och med denna nya politik började också de ideologiska motsättningarna i synen på statens engagemang att växa. Många såg den nya förda politiken som ett övergrepp på samhällsekonominns egen förmåga att uppnå harmoni. Man hade, milt sagt, inte några högre tankar om den statliga förmågan att lotsa samhället igenom den ekonomiska krisen.

Bakom de olika uppfattningarna om staten och dess roll i den samhälleliga ekonomin stod två helt olika uppfattningar om samhällets drivkrafter. I den ena utgjorde staten kraftkällan, i den andra var det den enskilde medborgaren som fick samhällets hjul att vrida sig.⁵³ Med dessa ideologiska förutsättningar startade nu under 1930-talet en planhushållningsdebatt.

Från socialdemokratiskt håll såg man åtgärderna som måste sättas in mot krisen som inkörsporten till planhushållningens samhälle. Det var detta planmässigt ordnade näringsliv som måste till för att man skulle få ett samhälle som gick "för full maskin". Ett rationellt utnyttjande av de ekonomiska resurserna och ett maximerande av nationalinkomsten var faktorer som man inte kunde förvänta sig att det enskilda näringslivet skulle kunna åstadkomma. Staten skulle, med andra ord, vara befordrande och initiativkraftig.

Men det var inte samhällets effektivisering som utgjorde den egentliga ledstjärnan i den socialdemokratiska politiken, det fanns andra ideologiska mål: "Ledstjärnan för samhällsomdaningen var ...att ge alla medborgare möjlighet att leva detta rikare mänskliga liv; samhällets yttre organisationsformer måste under varje epok underkastas detta grundläggande krav."⁵⁴

Av 1934 års statsverksproposition framgick det att man från socialdemokratiskt håll ämnade fortsätta med att utvidga statens ekonomiska verksamhet, fastän krisen var över. Från borgerligt håll gällde det att motverka denna tendens med de medel man

hade till förfogande. Det var inte bara landets väl och ve som stod på spel, även friheten hotades i de borgerligas ögon.

Den liberala frihetsläran betraktades från borgerligt håll som den faktor som gav gamla tiders tvångsmässiga planhushållning nådastöten och därmed lade grunden till vårt nuvarande välstånd. Istället för makroekonomiska resonemang om samordning och planläggning ville man hellre tala om den enskildes initiativkraft och duglighet. Och för att denna duglighet och initiativkraft inte skulle förödaskulle staten lägga så lite hinder som möjligt i vägen. Man var vidare inte värst övertygad om att de som skulle sköta planhushållningens samhälle, riksdag och regering, hade den kompetens som behövdes för detta företag. Följande yttrande av häradshövding Marcus Wallenberg speglar väl denna misstro: "De som på den allmänna rösträttens grund komma till makten i samhället, äro sällan skickade till att styra detta efter sunda ekonomiska och finansiella linjer. Då de ej veta hura affärerna skola skötas, så sakna de även förmåga att utvälja de personer, lämpliga att sköta det komplicerade ekonomiska maskineriet."⁵⁵ Men även bortsett från effektivitetskriteriet menade man från borgerligt håll att planhushållning skulle innebära den personliga frihetens sönderfall.⁵⁶

Man har ofta, icke utan viss stolthet, framhållit den svenska ekonomiska politikens särställning under 1930-talet - man var ju "först på plan" med en aktiv konjunkturpolitik.⁵⁷ Men vad denna nya politik kom att betyda för den faktiska ekonomiska och fysiska utvecklingen är inte lätt att reda ut. Att någonting inträffar och som man vidtagit åtgärder för att uppnå, betyder ju inte att om detta någonting inträffar, att det är en konsekvens av genomförda åtgärder. Säkerligen betydde exportkonjunkturerna betydligt mer än finanspolitiken för den ekonomiska återhämtningen under denna tid. Industrialiseringen av byggbranschen betydde säkerligen mer när det gällde stadsplanering och bostadspolitik än den nya statliga politiken.⁵⁸

Krigsutbrottet innebar, av förståliga skäl, en paus i planhus-

hållningsdebatten. Det blev en samlingsregering och en reglerings-ekonomi som kunde accepteras av alla. Men, som statsvetaren Leif Lewin påpekat i *Planhushållningsdebatten* (1967), den ideologiska striden var inte försvunnen, den fanns kvar under ytan, redo att vid bästa tillfälle dyka upp. Och när kriget led mot sitt slut började debatten åter skjuta fart.

1944 kom *Arbetarrörelsens efterkrigsprogram*. Återigen för man från socialdemokratiskt håll fram sina tankar om näringslivets strukturrationalisering.⁵⁹ De ideologiska motsättningarna i synen på staten och dess inflytande kommer åter upp på dagordningen.

Från borgerligt håll menade man att de detaljerade regleringar och föreskrifter som införts för näringslivet under krigsåren nu med fördel kunde avvecklas. Man var rädd för att arbetarrörelsen skulle ta tillfället i akt och lägga näringslivet under sin kontroll. De kriser som man från socialdemokratiskt håll befarade efter kriget skulle det kapitalistiska systemet själv förmå klara av. Man förde återigen fram argumentet att planhushållning alltid leder till en politisk tvångshushållning. Men läget var allvarligare nu än på 30-talet - ur ett borgerligt perspektiv - eftersom man från socialdemokratiskt håll eftersträvade en socialisering av hela näringsgrenar. En diktatur stod för dörren, menade man.

Mot de borgerligas tal om medborgerlig frihet från statsmakten framhöll man från motståndarsidan en jämnare fördelning av produktionsresultatet och av inflytande i näringslivet och på arbetsplatsen. Det var en tid av misstroende och missuppfattningar. Man trodde helt enkelt inte på socialdemokraterna när dessa bedyrade sitt intresse för makroeffektiviteten i samhället: "På det intellektuella planet framstår de borgerligas tolkning av socialdemokraternas efterkrigsplaner som ett missförstånd. Den möjlighet till ett ideologiskt närmande, som den ekonomiska liberalismens åsiktsbyte i arbetslöshetsfrågan lämnade öppen, kom aldrig att leda till något positivt resultat. Tvärtom utmärks skördetidens planhushållningsdebatt av hårdare ideologiska mot-

sättningar än någon annan tidsperiod."⁶⁰

När läget på arbetsmarknaden efter andra världskriget inte blev det som man befarat, kom intresset för den översiktliga samhällsplaneringen att avta. Man började att skjuta den stora innehållsliga motsättningen åt sidan.⁶¹ Den engagerade experten som så tydligt framträdde i 1940-talets planeringsdebatt försvann för att ge plats åt den objektive experten. Den "politiska planeringen" blev genom planhushållningsdebatten en omöjlighet, vilket banade väg för den "vetenskapliga planeringen".

Planeringens expansion - planerarna träder fram

Den allt snabbare inflyttningen till städerna under 1940-talet aktualiserade behovet av långsiktiga planer för den fysiska samhällsplaneringen.⁶² Det var inte tillräckligt med bara en byggnads- och bostadsplanering i detalj, en översiktlig planering måste till.⁶³ Med detta som bakgrund är det inte underligt att den översiktliga planeringen kom att uppmärksammas i debatter och utredningar. Från statligt håll kom nu ett antal utredningar, som på ett eller annat sätt anknöt till den fysiska planeringen, att se dagens ljus: Bostadssociala utredningen 1933-47, Stadsplaneutredningen 1942 - 45, Kommittén för kommunal samverkan 1943-47, Kommittén för stadsplaneväsendets omorganisation 1948-50, Lokaliseringsutredningen 1947-51 och Markkommittén 1946-55 - för att nämna de viktigare.⁶⁴

Om man ser till de statliga ansträngningarna är det säkerligen riktigt att betrakta 40-talet som en vattendelare när det gäller att påverka det som byggs. Genom bostadspolitik, familjepolitik och planlagstiftning får nu staten ett större inflytande än tidigare.⁶⁵ Det är under detta årtionde som den legala grunden läggs till efterkrigstidens fysiska samhällsplanering.

I den utredning som föregick 1947 års byggnadslagstiftning fanns det i stort sett en enighet om att ersätta stomplanen från 1931 med en generalplan. Stomplanen hade visat sig vara ett verktyg

med begränsad användbarhet när det gällde rättsliga och ekonomiska verkningar. Förutom generalplanen, som skulle ange huvuddragen av markens användning i en kommun, introducerades i 1947 års byggnadslagstiftning ett nytt interkommunalt planinstrument - regionplanen.

Men den ökade satsningen på en översiktlig planering - som avspeglar sig i den många utredningarna - gav inte "så värst mycket". Förutom kommunernas planmonopol, kom det inte till stånd några styrinstrument som skulle ha gjort det möjligt att förverkliga en översiktlig samhällsplanering i ordets verkliga betydelse. Och efter bostadsociala utredningens sista betänkande (SOU 1947:26) avtar "skördetidens" planhushållningsambitioner. Följande ord - ur en riksdagsmotion från 1945 - fick klinga ohörda: "Vi synas nu ha nått en punkt, då det är nödvändigt att samhällsorganen söka nå en överblick över problemens natur och omfattning och göra en kraftansträngning att åstadkomma en genomgripande förbättring av förhållandena."⁶⁶

***

En viktig faktor bakom den förändrade juridiken på byggandets område var behovet av ett rationellt byggande. Krigsutbrottet 1939 hade medfört en avsevärd sänkning av bostadsbyggandet, vilket i sin tur ledde till arbetslöshet och bostadsbrist. När man sedan efter kriget sökte ta itu med bostadsproduktionen fanns det en bred enighet om att man borde pressa kostnaderna. Rationaliserandet av byggandet betraktades som ett medel att uppnå de bostadspolitiska målen.⁶⁷ Som ett led i denna rationalisering gav man från staligt håll bidrag till byggstandardisering och byggforskning för att komma tillrätta med det av hantverksmässighet präglade byggandet.

Men den fysiska samhällsplaneringen hörde nu till den typ av praktiska verksamheter som inte kunde visa upp någon klar motpart på forskningsidan.⁶⁸ I och med detta blev man till en

början tvungen att vända sig till discipliner utanför de egna domänerna. Från den fysiska samhällsplaneringens sida blir det de samhällsvetenskapliga ämnena som man till en början visar störst intresse för.

Man betonade den nya framväxande översiktsplaneringens behov av kunskaper om samhällsekonomiska och sociala förhållanden.⁶⁹ Samhällsplaneringen var ju till sin natur förankrad i ett antal skilda discipliner - discipliner vars utveckling man menade planeringsverksamheten var beroende av.⁷⁰ Det var därför inte underligt att man ville få till stånd ett ökat samarbete mellan plantekniker och samhällsvetare: "Vi måste alla förstå värdet av samarbete och ge våra forskningar en det praktiska livet, en den fortsatta kulturutvecklingen direkt tjänande inriktning."⁷¹

Det var inte bara det materiella godset som i ökad omfattning efter kriget tog sig in över gränserna, även nya idéer hittade som sagt var fram. Några av dessa idéer, de om community centres, kom att utgöra en viktig betsåndsdel när "en bro slås" mellan samhällsvetenskap och planering i form av grannskapsplanering.

Med den här typen av planering vände man sig emot den funktionalistiska planeringen - en planering som man tyckte inte tillräckligt hade tagit hänsyn till människan som gruppvarelse. Att ta hänsyn till detta var en nödvändighet när man ville bygga för ett demokratiskt samhälle.⁷² Det är den sociologiska forskningen som här satte sina spår. Men när grannskapsplaneringen går från idé till verklighet bortfaller de sociologiska motiveringarna som en grund för planeringen.⁷³ Man kom nu hellre att tala om de funktionella aspekterna när det gäller grundvalen och försvaret för ett byggande i form av grannskapsenheter.⁷⁴ Det praktiska och rationella kommer att betonas. Detta var i sig inte något märkvärdigt eftersom vi i grannskapsplaneringen hade en "idé som i sig rymde de expansiva krafternas utveckling under efterkrigstiden".⁷⁵

I *Grannskap och stadsplanering* (1981) visar sociologerna Mats Franzén och Eva Sandstedt att det i Sverige under hela efterkrigstiden byggdes grannskapsenheter. Vi hade här en form som

passade som hand i handske när det gällde att tillgodose handelns och bilismens krav.⁷⁶ Grannskapsplaneringen var med andra ord en planform som väl kom den efterkrigstida utvecklingen tillmötes och en planform som inte skulle ha varit möjlig utan statliga ingripanden.⁷⁷ Denna typ av planering krävde nämligen en lagstiftning där de offentliga myndigheterna gavs möjlighet att inskränka det privata vinstintresset.⁷⁸

Förskjutningen från privat till offentligt får också konsekvenser på den personella sidan, dvs när det gäller bärarna av planeringsverksamheten. Den översiktliga planeringen kommer genom general- och regionplaneinstitutens införande 1947 att växa snabbt och därmed påverka gruppen planerare. I *Stor-Stockholms bebyggelsehistoria* (1987) skildrar planerings- och bebyggelsehistorikern Ingemar Johansson det hela på följande belysande vis: "Fram trädde en ny typ av stridmän, vars mandat mer grundade sig på politisk vältalighet och personella kvalifikationer än på det klassiska ägandet av jord och kapital; nämligen de kommunala förtroendemännen, vilka i folkmun ömsom döptes till 'pampar' och ömsom kröntes till 'kungar'. Givetvis fanns alla de gamla stridsmännen kvar - brukspatronerna, godsägarna, fabrikörerna, byggherrarna och markexploatörerna - och det var mot dessa de nya, offentligt valda förtroendemännen nu hade att ta upp kampen och mäta sina krafter. Till sin hjälp fick de lagenligt expertstöd av en ny kategori tjänstproducerande män, planerarna, vilka till en början främst rekryterades ur arkitekternas och civilingenjörernas led."⁷⁹

NOTER

- 1 Citerat från *Ord & Bild* (1972), s. 2.
- 2 Poet: Bertil Malmberg; sångare: Jussi Björling.
- 3 *I acceptera* (1931) kan vi läsa följande (s.14): "Vi förmenar att strävan till tidsenlighet är ett värdefullare intresse än jämern över tidens nivelering. Det är ett intresse och en glädje att bejaka nutidens från andra tider skilda drag och att utan fruktan låta nya formföreställningar uppstå. Skapandet ur tiden, viljan att inspireras av dessa ljusa sidor, dess friare människor är det enda meningsfyllda...Vi kan inte inspireras av tiden utan att känna oss solidariska med den. Vi måste anmäla oss som dess tjänare, vi måste hjälpa till att lösa dess problem."
- 4 Råberg, P.G. (1970), s. 307.
- 5 I *Stor-Stockholms bebyggelsehistora* (1987) skriver Ingemar Johansson (s. 38): "Til syvende og sidst är det historiska skeendet, såsom det i efterhand framställs på basis av utnyttjat källmaterial, urval av fakta, tolkning av tidigare forskningsinsatser m m, alltid en produkt av historieberättarens egen penna - och panna. Hans mentala status kan ifrågasättas, hans värderingar kan kriteseras, hans förklaringar kan förkastas, hans syften och avsikter kan misstänkliggöras etc. Men likväl, när han en gång berättat sin historia, så finns den där för eftervärlden: obestridlig, påtaglig och objektiv - som historiebok betraktad."
- 6 Strindberg, A. (1983), s. 276.
- 7 Det träffande uttrycket "ett seende med ett begripande öga har jag hämtat ifrån Strindberg, se Lilja G. (1957), s. 21.
- 8 Strindberg, A. (1983), s.
- 9 Brandell, G. (1976), s. 176. Följande betraktelse är hämtad ur Ivar Lo-Johanssons roman *Författaren* (1957)(s. 5): "Jag gick och drev längs huvudgatan till den stora Stockholmsutställningen 1930. Det var sommar och dirrande hett. Det nya decenniets sol sken på min hjässa. En helt ny stad av stål, glas och betong var rest på slätten där det förut varit ett tomrum. Hus, restauranger och musikläktare liknade fåglar, som lyfte med stela vingar. Runtom i massan talades det om den nya arkitekturen som skulle föda den nya livskänslan. Ett dörrhantag, ett perspektivfönster, en saklig möbel skulle på kort tid påverka den familj som bodde i huset så att dess känslor och tankar blev öppna, genomskinligt klara. Utställningshallarnas blanka maskinlemmar krävde en ny poesi. Den höga stålmaster på utställningsområdet reste sig som en signal, som en ilning av lycka mot knallblå luft. Den funktionalistiska eran hade blåsts in. Den nya tidens stil var just avskrapningen av stilar. Dess nakna språk hette fakta. Jag översatte direkt arkitekturens språk till litteraturens. Jag gick och såg mig omkring efter den nya människan...Utställningsområdets överklighet, en stad där ingen levde om natten utan bara under den solklara dagen, där husen och föremålen var till för att beskådas men inte för att användas, fyllde mig plötsligt med skrämsel. De stora fåglarna av stål tycktes försöka lyfta, men de kunde inte. De moderna utställningsbesökarna tycktes vilja andas in en ny luft i lungorna, men de fick bara hostattacker. En tanke kom för mig, den att mänskan uppfann de nya tingen fortare än hon själv hann lära sig att använda dem. Tätt under de blänkande stålkonstruktionerna växte i rabatterna vanliga husblommor, duvan i arken och lövkojor, som måste vattnas med vanligt bondvatten för att de inte skulle dö. Hur jag än sökte, såg jag ingenstans till den nya mänskan."

- 10   *acceptera* (1931), s. 198.
Svedberg, O. (1980), s. 54-56
- 11   *acceptera* (1931), s. 44.
- 12   I en artikel från 1931, "På väg mot en arkitektur", skriver Uno Åhrén (s. 133): "Att försöka fundera ut vem som har rätt och orätt vore lönlöst och onödigt. Utvecklingen är hänsynslös. Att vara modärn eller icke modärn är nu den stora frågan, som sannerligen gäller icke bara i ytlig mening och för ytliga människor. Allra mest gäller den för eliten av kulturperonligheter: med tiden eller - ur den!" Ett intressant perspektiv på moderniseringens problematik finns i Sverker Sörlins uppsats *Utopin i verkligheten. Ludvig Nordström och det moderna Sverige* (1986). I sitt arbete *All that is Solid Melts Into Air* (1984) framhåller idéhistorikern Marshall Berman att samhällsplanering är en del av modernismen själv.
- 13   Se t ex Ödman E. (1986), s. 107. Det sociala patoset kommer tydligt fram i följande mening hämtad ifrån Uno Åhréns artikel *Byggandet som konst och politik* (1931) (s. 15): "Bostäder är inte en vara jämförbar med skor eller bilar." Eller kanske ändå tydligare i artikeln *Några anteckningar vid studiet av Fredhällsplanen* (1930) av samme författare (s. 82): "Det är brottsligt - det är icke ett för starkt ord - att icke försöka göra allt vad som kan göras för att *alla* människor, som bor i ett bostadsområde, får möjligaste mån lika tillgång till sol och luft."
- 14   *acceptera* (1931), s. 11, 14.
- 15   Lo-Johansson, I. (1982), s. 5.
- 16   Följande står att läsa om denna problematik i Ingemar Johanssons *Stor-Stockholms bebyggelsehistoria* (1987) (s. 435): "Överhuvudtaget syns folkrörelseorganisationernas reella inflytande och faktiska påverkan på den utveckling som skedde just på bostadsbyggandets område under 1930- och 1940-talen väsentligt ha underskattats. Inte minst för den radikala politiska idédebatten torde t ex den första allmänna bostadskongressen i Stockholm som utlystes av Hyresgästernas Riksförbund 1930, i grunden ha varit av större vikt och betydelse än den av Svenska Slöjdföreningen samma år anordnade sk Stockholmsutställningen med sin 'epokgörande' funktionalistiska bostadsavdelning. Ändå är det just den senare, tillsammans med det påpassligt utgivna arkitektmanifestet *acceptera* (1931), som har gått till historien och såväl i debatten som i facklitteraturen på området getts en oförtjänt stor uppmärksamhet som arkitektonisk märkesbåt och bostadspolitisk vattendelare." Se även Carsten Dahlman och Ingemar Gärdborn, *Utvecklingsproblem i Bygg - Sverige* (1975).
- 17   Åhrén, U. (1931), s. 175.
- 18   Åhrén, U. (1931), s. 12-13.
- 19   Råberg, P.G. (1970), s. 306.
- 20   Råberg, P.G. (1970), s. 306. I uppsatsen "Funktionalismen och bostadsutvecklingen" (1972) skriver Olle Svedberg (s. 20-21): "Redan i början av 20-talet var alltså mycket av det som funktionalisterna senare skulle efterlysa delvis uppnått, eller i varje fall under utveckling; ett aktivt samhällsengagemang i bostadsfrågan, ett statligt norm - och lånesystem, en medveten prispolitik i förening med rationaliserade projekterings- och byggmetoder, samt slutligen en 'saklig' estetik, som hade klassicerande övertoner, och därför inom kort skulle brännmärkas som borgerligt

- reaktionär."
- 21 Svedberg, O. (1980), s. 59.
- 22 I en tidskriftsartikel från 1928, *Synpunkter på stadsbyggandet*, vänder sig Uno Åhrén mot dilettantismen i stadsbyggandet med följande ord (s. 174): "Det är hög tid att införa exakta metoder i stadsbyggandet. Exakta problemställningar, exakta lösningar. Det är ju egendomligt, att ett område för mänsklig verksamhet, där förutsättningarna äro i så hög grad rationellt fattbara och mätbara hittills i sådan utsträckning undgått att bli vetenskap...De lagar och förordningar, med hjälp av vilka stadsbyggandet skall regleras, måste i möjligaste mån stödja sig på exakt stadsbyggnadsvetenskap. De måste röra sig med elementära, grundläggande begrepp. Endast därigenom kunna de bli ett medel för stadsbyggaren att få ett verkligt grepp på problemen. Denna inställning har tyvärr varit ganska främmande för de sakkunnige, som angivit föreliggande lagförslag."
- 23 Råberg, P.G. (1970), s. 101.
- 24 Ibid., s. 308.
- 25 Ibid., s. 308.
- 26 Åhrén, U. (1931), s. 11. I en otryckt uppsats från 1874 skriver August Strindberg något som de funktionalistiska företrädarna säkert skulle ha ställt upp på: "Vi har inte tid med formaliteter, adjö konst - när vi få tid ska vi leka, när vi få råd ska vi göra sköna möbler, sköna hus, sköna tapeter och skön mosaik - nu ska idéerna fram, idéerna själva." Citerat efter Lilja, G. (1957), s. 71.
- 27 I *Funktionalismen i verkligheten* (1931) skriver arkitekturkritikern Gotthard Johansson (s. 163f.): "Tvärtom har storstadens problem först nu börjat antaga skarpare konturer och framstå i sin verkliga räckvidd, sedan känslösynpunkterna alltmer fått vika för ett nyktert övervägande...Storstadensproblemet har därmed förts över den moraliska sfären till den tekniska. Det har blivit ett stadsbyggnadsproblem."
- 28 Franzén, M. & Sandstedt, E. (1981), s. 145.
- 29 Citerat efter Svedberg, O. (1972), s. 24.
- 30 Rudberg, E. (1981), s. 85.
- 31 Jakob Fredrik Neikter. Citerat efter Segerstedt, T.T. (1981), s. 210.
- 32 Citerat efter Johansson, I. (1972), s. 15-16.
- 33 Olausson, L. (1988), s. 25.
- 34 Wright, G.H. von (1975), s. 4.
- 35 I sitt arbete *Filosofins historia. Från Bolzano till Wittgenstein* (1966) framhåller Anders Wedberg följande (s. 366): "Den s.k. Uppsalafilosofin...utkristalliserades i Uppsala under seklets bägge första decennier och florerade ännu långt fram på 30-talet. I filosofins internationella historia kan den inte göra anspråk på något framträdande rum, om icke annat så på grund av sitt isolerade läge. Men den är intressant bl.a därför att den alldeles oberoende av (och länge t.o.m. okunnig om) sådana samtida filosofiska strömningar i de stora västerländska kulturländerna som den analytiska Cambridgeskolan och den logiska empirismen framförde idéer,

som på väsentliga punkter liknade idéer hos dessa. Uppsalafilosofin utgör liksom de beslätade riktningarna utomlands en - grovt talat - naturalistisk, anti-spekulativ reaktion mot en andlig miljö, där en religiöst präglad, politiskt konservativ, spekulativ idealism varit förhärskande."

- 36 Källström, S. (1986), s. 130.
- 37 Ibid., s. 29.
- 38 Ibid., 19.
- 39 I sin installationsföreläsning menar Hägerström att den nya vetenskapliga moralfilosofin inte ska "vara en lära i moral, utan blott en lära om moralen."
- 40 Citerat efter Nordin, S. (1984), s. 50.
- 41 Nordin, S. (1984), s. 50.
- 42 Ibid., s. 51.
- 43 Ibid., s. 51.
- 44 Ibid., s. 51.
- 45 Ibid., s. 52.
- 46 Svante Nordin skriver i sitt anförda arbete (s. 209): "På Boströms tid hade kungen och ämbetsmännen kunnat regera i statsförnuftets namn. Under efterkrigstiden har de stora ideologiska perspektiven skjutits undan till förmån för en teknokratisk förvaltningsideologi med välfärd och effektivitet som ledstjärnor. Det är inte längre fråga om statsförnuft, men om en ny typ av rationalitet."
- 47 I sitt arbete *Från Hägerström till Hedenius* (1984) skriver Svante Nordin om den moderna ämbetsmannaideologin (s. 139): "Borta är föreställningarna om ett evigt och objektivt statsförnuft förvaltat av monarken och en oväldig ämbetsmannaklass. De politiska målsättningarna blir nu en subjektiv sak överlämnad åt känslor, värdebeslut och intressenas kamp. Förnuftet förstås som ett "instrumentellt" förnuft, dvs det kan tjäna en social teknologi, men inte uttala sig om rätt och orätt. En teknokratisk expertis kan på grundval av vetenskaplig kunskap uttala sig om effektivaste medlen att nå vissa mål. Men själva målen måste betämmas genom värderingar och kamp mellan olika intressen och partier." En annan forskare, Lars Jadelius, framhåller i *Folk, form och funktionalism* (1987) (s. 166-167): "Tankar på en elit med en gemensamt formad kultur förkastades och ersattes av drömmar om en mer anonym, specialiserad expertkunskap."
- 48 *acceptera* (1931), s. 14.
- 49 Lo-Johansson, I. (1985), s. 96.
- 50 I *Planhushållningsdebatten* (1967) ger Leif Lewin följande beskrivning av det politiska och ekonomiska livet (s. 176): "Det främsta uttrycket för samförståndet om krigshushållningens utformning var naturligtvis den samlingsregering, som tillträdde under Per Albin hansson, med representanter för socialdemokratin, högern, folkpartiet och bondeförbundet. De grundläggande, ekonomisk-idépolitiska meningsbrytningarna partierna emellan fick stå tillbaka inför krigsekonomin akuta försörjningsproblem. Den i detalj gående reglering av landets ekonomiska liv, som nu kom till stånd, fick stöd från alla samhällsgrupper: löntagarna avstod från att

framföra sina krav på inkomstkompensation för krigets dyrtid, konsumenterna såg sig föranlåtna att acceptera ett ransoneringsystem, producenterna fogade sig i prisstop och statlig dirigering. Olika samhällsgruppers lojalitet med denna krigstidens regleringsekonomi var så stor, att många intressegrupper avstod från sin självständighet från staten och inträdde i planekonomin som förvaltande organ."

- 51 Clason, A. (1982), s. 27.
- 52 Sune Lindström, *Bygg bättre samhällen*, 1943. Citerat efter Clason, A. (1982), s. 20.
- 53 Lewin, L. (1967), s. 97.
- 54 Ibid., s. 109.
- 55 Ibid., s. 126-127.
- 56 Ibid., s. 132. I sitt arbete ger Lewin följande beskrivning (s. 135): "På detta sätt polariserades åsiktsdifferenserna i den ekonomiska idédebatten till två ideologiskt slutna system, som bekämpade varandra. Socialdemokraterna kunde inte förstå, varför de borgerliga inte ville medverka till att skapa ett näringsliv som gick "för full maskin". Det föreföll dem besynnerligt, att de borgerliga kunde vara så hårt bundna i liberal doktrinarism, att de motsatte sig varje utökning av statens makt, även om ett sådant motstånd hindrade näringslivet från att producera "för full maskin". De borgerliga å sin sida dölde inte sin misstro mot socialdemokraternas deklarerade intresse för samhällsekonomin effektivitet. Det var enligt liberal uppfattning inte till en planmässig folkförsörjning den socialdemokratiska politiken ledde. Den förde raka vägen till välståndsminskning och politisk tvångshushållning."
- 57 I *Economic Theory in Retrospect* (1964) skriver Mark Blaug : "As late as 1939 Sweden was still the only country that had made any serious attempt to put a compensatory public works policy into practice." Citerat efter Lewin, L. (1967), s.
- 58 Lönnroth, J. (1974), s. 54.
- 59 Lewin, L. a.a., s. 220.
- 60 Ibid., s. 278-79.
- 61 Clason, A. (1982), s. 97.
- 62 Lewin, L. a.a., s. 339-40.
- 63 Ibid., s. 340.
- 64 För en genomgång av dessa dokument se Rudberg, E. (1981), s. 188.
- 65 Franzén, M. & Sandstedt, E. (1981), s. 192.
- 66 Bihang till Riksdagens protokoll i Stockholm 1945. Motion 449, andra kammaren.
- 67 Franzén, M. & Sandstedt, E., a.a., S. 257.
- 68 Dahlström, E. (1980), s. 67-68.

- 69 *Planväsendets uppgifter och organisation* SOU 1950:45, s. 26.
- 70 Ahlberg, C.F. (1986), s. 120.
- 71 *Ibid.*, s. 115.
- 72 Franzén, M. & Sanstedt, E., a.a., s. 63.
- 73 *Ibid.*, s. 78.
- 74 *Ibid.*, s. 78-79, 84.
- 75 *Ibid.*, s. 99.
- 76 *Ibid.*, s. 92-93.
- 77 *Ibid.*, s. 135.
- 78 I *Grannskap och stadsplanering* (1981) skriver Mats Franzén & Eva Sandstedt följande (s. 193): "Grannskapsplaneringen förutsätter i enlighet med sin idé att större enheter och tomter, än enskilda hus motsvarar, planeras och bebyggs i ett sammanhang. Det gäller ju att bygga ett helt bostadsområde med inte bara en uppsättning hus, utan en grupp av hus med gemensamma anläggningar och lokaler. Detta kräver en stor sammanhängande disponibel yta, och att denna byggs ut i ett sammanhang under en kortare tidsperiod. För att möjliggöra ett byggande enligt dessa principer krävs en lagstiftning som ger de offentliga myndigheterna rätt att inskränka de privata intressenas befogenheter att forma dessa."
- 79 Johansson, I. (1987), s. 481.

ETT PERSPEKTIV PÅ PLANERING: PLANERING SOM YRKESKULTUR

I mitten av 1700-talet publicerades ett berömt arbete där orden på ett ställe formar sig på följande sätt: "If we take in our hand any volume; of divinity or school of methaphysics, for instance; let us ask; 'Does it contain any abstract reasoning concerning quantity or number?' No. 'Does it contain any experimental reasoning concerning matter of fact and existence?' No. Commit it then to the flames: for it can contain nothing but sophistry and illusion."¹ Den skottske moralfilosofen och bibliotikarien David Hume, vars ord jag här citerat, menade att det normativa - detta osäkra - skulle till lågorna. Det ackord som han här slår an genom ovanstående rader har varit ett framträdande tema hos de företeelser som eftersträvat en vetenskaplig status. En av förklaringarna till detta förhållningsätt är säkert den spridda förvissningen om att det rationella endast har sin hemvist inom den vetenskapliga sfären. Men - och det kan betraktas som en utgångspunkt i min syn på planering - det ratio-

nella hör inte enbart ihop med kalkyl, mätande och vägande. Det finns även en rationalitet i det som står utanför vetenskapen, i områden där vårt praktiska förnuft till och från firar triumfer. Men det som vi har här är en rationalitet som vi inte kan fånga med hjälp av vare sig deduktion eller induktion - rationaliteten är här *argumentativ*.

Om vi ser till planeringsområdet så frambringar detta under 1950-talet aktiviteter som går ut på att göra detta område till en fullvärdig medlem av det vetenskapliga samfundet. Planeringen skulle bli en tillämpningsvetenskap på samma sätt som ingenjörskonsten. Dess variabler skulle bli variabler i förnuftets ekvation.²

Det sorgliga med detta angreppssätt var att normativa problem om etik och estetik nu till en stor del kom att hamna utanför den kritiska reflektionen. Etiken och estetiken hörde ju hemma inom en sfär ur vilken vi inte kunde hämta några bestämda regler för hur vi skulle nå fram till våra fastlagda mål.

I sitt nit att förvetenskapliga planeringsverksamheten kom den akademiska forskningen ganska ofta att bortse ifrån att det inte fanns någon vetenskaplig väg från det som är till det som ska bli. Ett resonemang *more geometrico* var inte till stor nytta här - däremot praktisk visdom.

Verksamheten planering

Själva det faktum att planeringsverksamheten befinner sig i skärningspunkten mellan samhällsvetenskap och politik har medfört en viss osäkerhet när det gäller själva definitionen av planering. Denna osäkerhet har avsatt en nästan oöverskådlig mängd planeringsdefinitioner - vilket statsvetaren Aaron Wildavsky tydligen inte kunde låta bli att ironisera över när han lät kalla ett av sina arbeten *If Planning is Everything, Maybe it's Nothing* (1973).³

Även vid en snabb blick på den stora mängden av planeringslitteratur, kan man se att rationalistiska ansatser är klart dominerande.⁴ Inom denna tradition har rationalitetsbegreppet kommit

att stå som synonym och garant för vad vi brukar kalla "den vetenskapliga metoden" och därmed en speciell metod att lösa problem. För planeringsteorins del innebär den rationella ansatsen att ett synsätt med gamla anor lyfts fram och ytterligare befästs - ett synsätt som jag menar har sin upprinnelse under upplysningstidens stormiga tidevarv.

I sitt *Prospectus* för *Encyclopédie, ou dictionnaire raisonnée des sciences, des arts et des métiers* (1751-72) beskriver den till synes outtröttlige filosofen Denis Diderot hur han besökte hantverkarna i deras verkstäder, hur han fick deras arbetsmoment demonstrerade och förklarade, hur han plockade isär deras instrument och memorerade. Jag har en känsla av att det både var med förvåning och misstänksamhet hantverkarna mötte denne entusiastiske företrädare för *les philosophes*. Detta Diderots handlande utgjorde, som påpekats av historikern Carlo Ginzburg, en del av den kultur-offensiv som hantverkarnas och böndernas traditionella kunskap utsattes för under 1700-talet - en offensiv vars symbol och huvudinstrument just utgjordes av *Encyklopedien*.⁵ Allt måste undersökas och debatteras - allt utan undantag. Inga personliga intressen fick stå ivägen för den upplysande verksamheten. om man höll sig till det man *verkligen* kunde veta - istället för det man såg som metafysik - skulle allt bli till det bättre. För man levde ju inte i den bästa av världar.

Det *Encyklopedien* erbjöd var en beskrivning och en avbildning, så detaljerad och rationell, att det skulle ha varit möjligt och återskapa vilken arbetsplats som helst utifrån dess material (i teknisk bemärkelse). Man är benägen att stämma in i omdömet att bättre illustrationer av vetenskap och teknik aldrig har gjorts. Kunskaper om färdigheter och instrument var nu, i upplysningens perspektiv, tillgängliga via litteraturen.

En annan viktig tanke, förutom tron på möjligheten att överföra praktisk kunskap till en litterär beskrivning, var att man under upplysningstiden började sätta ett likhetstecken mellan tänkande och matematik.⁶ Man gör tänkadet till ett ting, ett

verktyg.⁷ Kalkylerbarhet och användbarhet blir nu mer än tidigare ett rättesnöre i det samhälleliga livet. På så vis upprättas en relation mellan kunskap och planering. Förnuftet blir handlandets lagstiftande instans.⁸

En möjlighet att beskriva och avbilda yrkeskunskaper samt tänkandets identifiering med matematiken ger tillsammans en oerhört kraftfull tanke: *det matematiska som ett instrument för teknisk kontroll av praktiska operationer*. Kalkylen kan nu, frigjord från sina normativa bojor, gå i tjänst hos vilken herre som helst.

Att matematisera och utesluta det normativa - vi har här tankegångar som kommer att spela en viktig roll i vårt moderna planeringstänkande.

* * *

Mellan första och andra världskriget fördes det i västeuropa en livlig planeringsdiskussion. De inblandade aktörerna - politiker, administratörer, industrimän och intellektuella - argumenterade antingen för eller emot planering.⁹ Denna diskussion upphörde i princip under 1950-talet. Det blir nu inte en fråga om för eller emot planering. Frågeställningarna kom istället att handla om graden av planering, praktiska planeringsprinciper samt skapandet av tekniska lösningar och metoder. Etiska spörsmål hade spelat klart sin roll på planeringens scen. Vad vi nu kunde bevittna är uppdykandet av ett nytt fenomen - planeringsteori, dvs en systematisk reflektion över planeringsverksamheten.

Det hela började med studier över administrativt beteende och nationell planering. Med arbeten som Herbert A. Simons *Administrative Behavior* (1945), Robert A. Dahls och Charles E. Lindbloms *Politics, Economics and Welfare* (1955) samt Martin Meyersons och Edward C. Banfields *Politics, Planners and the Public Interest* (1955) såg en ny planeringsmodell dagens ljus - den rationalistiska.

Samtidigt som man sysselsatte sig med den rationalistiska

planeringsmodellen pågick utvecklandet av tekniker som operationsanalys, systemanalys, cost-benefitanalys, cybernetik och simuleringmodeller - tekniker som skulle ge beslutsfattandet en vetenskaplig bas. Med dessa redskap skulle man kunna göra det möjligt att förverkliga den rationella planeringsmodellen. Den "vetenskapliga modellen" skulle visa vägen till det förlovade landet. Samhället skulle kunna överge politiken till förmån för expertisen. Det var bara en tidsfråga innan ideologierna var döda.

Redan under 1800-talet kan vi se grunddragen i ett rationalistiskt planeringstänkande växa fram. I amerikanen Edward Bellamys utopiska vision *Looking Backward* (1887) får detta tänkande tidigt en litterär klädnad. Men det är först efter andra världskriget som det nya tänkandet börjar att bearbetas teoretiskt. Planering börjar att betraktas som vårt ekonomiska systems *modus operandi*.

Det är möjligt att vi i vårt land stått utanför den internationella diskussionens vågor. Men liksom alla andra länder i väst har vi inte undgått någon form av inhemsk variant av den rationalistiska planeringsmodellen. Denna modells uppbyggnad, verkningar och djup återstår dock att undersöka.

För svensk del är det uppenbart att institutionaliseringen och framväxten av en planeringskår förde med sig att det lämnas föga utrymme för planeringens normativa aspekter. Det "normativa" får lämna plats för det "faktiska", detta kanske mycket beroende på kopplingen till våra inhemska samhällsvetenskaper. Genom kopplingen till samhällsvetenskapernas jordbundna krav på systematik och ihärdighet kommer nu planeringsverksamheten att indirekt att influeras av ett vetenskapligt paradigme med naturvetenskapliga förtecken.

Denna utveckling innebär för planeringsteorin att begreppet teori kommer att identifieras som ett system av lagsatser. Enligt detta synsätt ska en teori (i) innehålla ett antal lagar som fått stöd i omfattande empiriska undersökningar samt att (ii) lagarna ska vara ordnade som ett s.k. formellt deduktivt system.¹¹ Vi har här en situation som leder till att man i det stora hela kommer att

uppmärksamma endast kvantitativa aspekter av ett problem. Den rationalistiska traditionen kommer med andra ord att underlätta för ett betraktelsesätt där planering ses som en rationell anpassning av medel till mål. Planering blir betraktad som en teknisk form av problemlösning, dvs planering blir som verksamhet historielös.

I denna sin jakt efter en teori med en egen problematik har man kommit att stöta på ett epistemologiskt hinder - nämligen föreställningen att man i applicerandet av vetenskapligt tänkande inom planeringsverksamheten även måste göra denna verksamhet i sig själv vetenskaplig. Resultatet av denna verksamhet blir att planering förlänas en aura av objektivitet - en objektivitet som låter planeringens normativa frågor försvinna.

Det är med hjälp av ett positivistiskt vetenskapsideal som man, inom den rationalistiska traditionen, försöker snärja in den för planeringsverksamheten centrala kopplingen mellan kunskap och organiserast handlande i den deduktivt-nomologiska förklaringsmodellens garn. Denna modell säger som bekant att givet initialvillkor ($I_1, I_2 \dots I_n$) och ett antal empiriska lagar ($L_1, L_2 \dots L_n$) kan vi förklara händelsen (H). Men om vi sysselsätter oss med intentioner och handlingar - som i planering - möter vi en logik som rör sig efter helt andra linjer än vad som framgår av en deduktiv-nomologisk förklaringsmodell.¹²

I *Explanation and Understanding* (1971) nämner den finske filosofen och logikern Georg Henrik von Wright två verksamheter som arbetar med modellkonstruktioner av vad han kallar *möjliga världar* - det vetenskapliga experimentet och verksamheten planering. Det vetenskapliga experimentet innebär ofta att vi studerar någon eller några variabler inom en isolerad förändringssekvens. Inom planeringsaktiviteten utformar vi normalt handlingsalternativ, vars möjliga resultat och konsekvenser vi sedan försöker beräkna.

Tankegångarna bakom talet om möjliga världar har von Wright hämtat ifrån filosofen, folkskolläraren och engångsarkitekten Ludwig Wittgensteins arbete *Tractatus Logico-Philosophi-*

cus (1922). I detta arbete finner vi tankegångar om det "logiska rummet". Detta rum utgör en totalitet av alla möjliga tillstånd. De faktiska tillstånden kan betraktas som en delmängd av de möjliga tillstånden. Antalet möjliga tillstånd är 2^n om antalet tillstånd är n . Det är varje sådant möjligt tillstånd som von Wright kallar en möjlig värld.

Med hjälp av den här typen av resonemang kan vi utarbeta olika modeller eller system - som utgör fragment av en möjlig världs historia. Det är med den här typen av system som vi arbetar med inom planeringsverksamheten genom att föra praktiska resonemang: om vi vill uppnå konsekvensen (K) i situationen (S) med förutsättningarna ($a_1 \dots a_n$) gör (A). Den kausala analysen, som vi finner inom en deduktiv-nomologisk förklaringsmodell är här endast indirekt relevant - den är giltig när den visar orsaken eller effekterna av mänskligt handlande. Det praktiska resonemanget är ett resonemang som leder fram till och förhoppningsvis slutar i handling.

I *An Essay in Deontic Logic and the General Theory of Action* (1968) skiljer von Wright på handlingar som avsiktligt åstadkommer eller förhindrar en förändring samt på två typer av uraktlåtenhet att handla - lämna något oförändrat eller låta något hända. Ett förverkligande av något av dessa mål, inom planeringsverksamheten, sker genom en process där vi undersöker handlingsvillkor, föreslår handlingstyper och förutser handlingsresultat.¹³ Vi har här en process vars element inte utgörs av vetenskapliga bevis utan av normativa skäl - skäl som ligger till grund för den *argumentativa process* som ska leda fram till ett val av handlingar som skall åstadkomma något av de fyra handlingsmålen (i) att något åstadkommes, (ii) att något förhindras, (iii) att lämna något som det är, eller (iv) låta något ske.¹⁴

Utifrån ovanstående kan vi betrakta planering som ett beslutssystem som söker att etablera en förbindelse mellan normer, kunskap och organiserat handlande. Planeringsprocessen - denna argumentativa process - innehåller *inga bevis* för att våra skäl och

omdömen är de rätta. Det enda vi kan göra är att vi pekar ut de faktorer som vi menar är bestämmande för våra val. Det här betyder att gränsen ibland kan bli svår att dra mellan planerare och politiker - båda kategorierna har ju sin hemvist inom *överbäggandets* område.¹⁵

Den bild som här givits av planeringsverksamheten utgör ingen empirisk generalisering av en konkret process. Vad vi har här är en idealtyp med funktion att lyfta fram och betona några väsentliga faktorer.

Planering som yrkeskultur

Åtskilligt med arbete har från samhällsvetenskapligt håll lagts ner på att bestämma vilka karakteristika som är utmärkande för de kvalificerade och specialiserade yrkesgrupper vi benämner professioner. Vi har här grupper av yrken som är intellektuella till sin karaktär och som är starkt förknippade med fenomen som urbanisering och industrialisering.¹⁶ Yrken där det hantverksmässiga (det manuella) är framträdande brukar inte komma ifråga när det gäller att lagerkrönas med benämningen profession. Dessa yrken utesluts mestadels för att deras mentala innehåll inte relateras till någon form av vetenskaplig kunskap.¹⁷

I litteraturen har professionalisering kommit att stå för den process där en yrkesgrupp på ett eller annat sätt erövrar en eller flera av de karakteristika som man menar att den professionella idealtypen omfattar: utbildning och verksamhetsområde, examination, etikkod och yrkesorganisation.¹⁸ De mödosamma steg som en yrkesgrupp måste ta för att nå fram till det hägrande professionsmålet kan beskrivas på följande vis: (i) det existerar ett yrke, (ii) det etableras skolor på flera nivåer, (iii) det etableras organisationer, (iv) yrkesområdet skyddas i lag samt att det utarbetas en formell yrkesetik inom området.¹⁹ Vi har här en process som i hög grad kommer att påverkas av de politiska, ekonomiska och teknologiska förändringarna i samhället.

Av de kännetecken som utmärker professioner är det framför

allt två områden som man brukar lyfta fram: kunskap och etik. Den kunskap som man åsyftar är expertkunskap som är kopplad till vetenskaplig kunskap och metod.²⁰ Ofta har vi här en koppling inte bara till en vetenskaplig disciplin utan till ett flertal. Det analytiska angreppssättet kommer i sin tur att ha betydelse för prioritering av typen på frågeställningarna inom yrkesområdet ifråga.

Kopplingen till vetenskaper aktualiserar en annan viktig faktor i professionaliseringsprocessen, nämligen *förvetenskapligande*, dvs att man ur en social praktik abstraherar ett mentalt innehåll och förankrar det i högre utbildning.²¹ Denna förankring kan innebära att man omdefinierar vad som anses utgöra kunskap och riktigt handlande inom ett praktikområde.²²

En profession representerar inte bara en kunskap och en kompetens utan även en *kultur* (materialiserad i olika slags institutionella förhållanden). Inom denna kultur förankras bland annat ett perspektiv på yrket och rollen. Detta perspektiv utgör i sin tur en viktig faktor i formandet av synen på kunskap och kompetens inom yrket.

I yrkesrollen finner vi en viktig etisk problematik - hur professionen ska relateras till klienten (individ, grupp eller institution).²³ Vi har här en etik vars idealtypiska innebörd, hör och häpna, säger att "det högsta" goda är att tjäna klienten oberoende av inkomster och andra belöningar.²⁴

Det finns ytterligare en faktor som jag tycker det är viktigt att understryka när det gäller moderna professionella - de tenderar att arbeta inom byråkratiska organisationer.²⁵ Deras makt beror inte enbart på en specifik kunskap och kompetens utan även på den makt som organisationen har.²⁶

Att frågan om professioners kännetecken behärskar litteraturen beror kanske på, som arkitekten Gärd Folkesdotter påpekar i *Nyttans riddare och skönhetsens bevarare* (1987), olika yrkesgruppers bemödanden att erhålla professionell status och bli igenkända genom dessa kännetecken.²⁸ Sociologen Bengt Gesser menar även, i *Utbildning, jämlikhet, arbetsdelning* (1985), att profes-

sionalisering och termen profession om ett yrke kan betraktas som en ideologi för att motivera innehavarnas status, privilegier och maktställning.²⁹ Rent forskningsmässigt vore det därför kanske lämpligare att man lämnade professionsbegreppet och gav sig hän åt att analysera tendensen till förvetenskapligande i samhället.³⁰ I alla fall förefaller det lämpligare att gå denna väg när det gäller en kulturföreteelse som planering.

* * *

I romanen *Stadsgrundaren* (1977) beskriver den ungerske författaren György Konrad planering som en verksamhet där vi fäller avgöranden vid möjligheternas vägsål. Det är med andra ord en ansvarsfull uppgift som åläggs bärarna av planeringsverksamheten. Men trots detta ansvarsfulla värv har planerarna alltid haft bekymmer när det gäller att legitimera sin sakkunskap. En trolig förklaring till detta är att man haft bekymmer med att explicit kunna peka ut sin sakkunskap och kompetens.³¹

En väg ur detta dilemma har erbjudits av den rationalistiska planeringstraditionen med dess uppfattning - för att uttrycka det lite filosofiskt - av "sanning". Sanningen har ju i denna tradition kommit att kopplas till tekniska metodregler, logik och fakta-behandling. Genom att verka i detta rationalistiska område har planeraren sökt sig mot en roll som icke-politisk teknisk expert.³²

Men eftersom vi inom planeringsverksamheten - med dess rådgivare, utövare och beslutsfattare - snarare har att göra med ett diffust kollektiv än en profession, blir det svårt att använda den klassiska professionsmodellen som analysinstrument.³³ Vi måste börja använda oss av andra perspektiv.

* * *

Ett sätt att närma sig planeringens kunskaps- och kompetensfrågor utgör möjligheten att betrakta verksamheten med hjälp av

Ludwig Wittgensteins begrepp *språkspel*.

Wien kring sekelskiftet beskrivs i filosoferna Allan Janiks och Stephen Toulmins arbete *Wittgenstein's Vienna* (1972) som ett kulturellt centrum som på varje nivå - politiskt och socialt, individuellt och internationellt - präglades av identitets- och kommunikationsproblem. Detta "Kakanien" - för att använda författaren Robert Musils träffande uttryck - var ett samhälle i upplösning, ett samhälle där mask och ansikte gled ifrån varandra.³⁴

I denna miljö av sociala illusioner kom Wittgenstein att utveckla ett intresse för problematiken hur vi kan representera världen med hjälp av lingvistiska tecken. Hur är det egentligen möjligt att ting och fakta kan avbildas med någonting så olikt som ord och meningar? Denna frågeställning är aktuell genom Wittgensteins produktion - från den tidiga *bildteorin* till den senare teorin om *språkspel*.

Enligt Wittgenstein består språkspelen av språket och de därmed sammanvävda aktiviteterna. Språkspelen är med andra ord en social aktivitet - att delta i ett språkspel är att vara en del av en *livsform*. Wittgenstein framhåller vidare att det råder en *intern* relation mellan språkspel och sociala villkor - ett påpekande som han exemplifierar på följande sätt: "Om ett lejon kunde tala, så kunde vi inte förstå det."³⁵ Av detta följer enligt Wittgenstein något som vi måste acceptera, nämligen *livsformer*.³⁶ Förbindelsen mellan dessa språkspel och livsformer utgörs av det som vi kallar *praxis*.

Ett deltagande i en *praxis* sker efter konventionellt grundade *regler*, vilka i sin tur uppkommit ur våra livsformer. Språkspelen är med andra ord regelstyrda. Man skulle kunna säga att språkspelen identifieras med hjälp av de regler som styr dessa.³⁷ Den förmedling som sker mellan handling och *praxis* sker via de regler som konstituerar denna *praxis*. Att veta om man lärt sig en regel är en kunskap som bara kan erhållas genom att vi deltar i språkspelen ifråga. Behärskandet av en regel kan bara bli bekräftat i och med och genom konsensus mellan de i språkspelen deltagande agenter-

De olika språkspelen i samhället ska inte uppfattas som någonting statistiskt. Nya språkspel uppstår ständigt, andra föråldras och blir bortglömda. Språk och språkspel är med andra ord samhälleligt genererade konstruktioner. De är resultatet av mänskliga aktiviteter och överenskommelser.

* * *

Redan så tidigt som under 1700-talet förstärks vår betoning och identifiering av begreppet kunskap med den explicita kunskapen. Med upplysningen erhåller vi en tro på yrkesbeskrivningar och materialkunskap samt - men inte minst - en obegränsad tro på förnuftets förmåga att lösa problem. Vi får en stark koppling mellan *förnuft* (rationalitet) och *regulativa regler*. Med förnuftets hjälp kan vi klarlägga regler - regler som vi sedan kan följa i praxis. Klyftan mellan känsla och förnuft blir oöverstiglig. Enligt filosofen Immanuel Kant betyder detta att de inte kan härledas ytterligare ur någon gemensam källa eller grund. Förnuftet definieras av Kant som just förmågan till regler. Med detta objektiverande förhållningssätt följer en nedvärdering av normativa frågeställningar.

Språkspelsbegreppet har den fördelen att det för oss bort från ett regulativt regelbegrepp. Detta begrepp lyfter fram att regler framför allt betecknar en intersubjektiv praxis. Vi har här en möjlighet att närma oss en viktig del av den normativa problematiken - nämligen kunskaps- och kompetensfrågor inom en *yrkeskultur*.³⁹

I denna studie kommer yrkeskulturen att lyftas fram som bäraren av den svärfångade kunskapen och kompetensen inom en verksamhet. Vad står då detta begrepp för?

I *Särskilda anmärkningar* (1977) skriver Wittgenstein: "Det outsägliga (det som förefaller mig hemlighetsfullt och jag inte kan förmå mig säga rent ut) ger kanske den bakgrund mot vilken det som jag kunde säga får betydelse."⁴⁰ Här berör Wittgenstein två

typer av kunskap - *explicit* och *tyst* kunskap. Den tysta kunskapen erhåller vi genom att delta i en praxis, den explicita förmedlas genom språket (talat eller skrivet).

Varje verksamhet kan betraktas som uppbyggd av dessa båda typer av kunskap. Att ha kompetens inom ett område är en fråga om att behärska båda dessa typer av kunskap. Men det kan vara viktigt att betona ytterligare två faktorer hos kunskapen - dess *tekniska* respektive *normativa* sida.

Till kunskapers tekniska sida kan vi räkna påståendekunskap (teoretisk kunskap) samt färdighetskunskap. Färdighetskunskapen visar sig i förmågan att *behärska de redskap* som finns inom en verksamhet.⁴¹ Till den normativa sidan räknar vi den typ av kunskap som innehåller bra eller dåliga *exempel/förebilder* som vi fått utpekade för oss inom en verksamhet, dvs vi har här en typ av kunskap som yttrar sig genom att vi *känner till*. Denna typ av normativ kunskap ligger sedan till grund för den typ av kunskap som gör oss istånd att utföra *bedömningar* inom verksamheten ifråga. Den normativa kunskapen är med andra ord till sin karaktär *etisk*.

Den normativa sidan kan belysas genom följande ord av Wittgenstein: "Regler förslår inte till att fastställa en praxis, utan man behöver också exempel. Våra regler lämnar bakdörrar öppna, och en praxis måste tala för sig själv."⁴² Några sidor längre fram i samma arbete står att läsa: "Vi lär oss regler: man bibringar oss *omdömen*, och deras sammanhang med andra omdömen. En helhet av omdömen görs trovärdig för oss."⁴³ Det nu sagda kan sammanfattas på följande vis:

	explicit kunskap	tyst kunskap
kunskapers tekniska sida	att påstå	att behärska redskap
kunskapers normativa sida	att känna till	att bedöma

Det normativa momentet inom en verksamhet gör att vi inte enbart kan tala om en överföring av praktiskt kunnande när någon

skolas in i en verksamhet. Vad vi har är en överföring av både tekniska och normativa moment - vi har en överföring av en *yrkeskultur*.⁴⁴

Med en viss yrkeskultur uppstår en talets och tystnadens problematik. Det är inget märkvärdigt med detta: de olika yrkeskulturerna *möjliggör* ett tal om vissa fenomen och en tystnad om andra. Fenomenen existerar för att *yrkeskulturen låter dem existera*. Yrkeskulturen kommer med andra ord att prägla kunskapsinnehavarens föreställning om vad som är rationellt, praktiskt möjligt och riktigt att göra inom området. Det blir yrkeskulturen som, för att uttrycka det lite högtidligt, kommer att avgöra sanningen.⁴⁵

* * *

Flera av de författare som sysselsatt sig med den statliga planeringens framväxt, i Europa, är överens om att den vuxit fram under en relativt kort tidsperiod efter andra världskriget. När det sedan gäller att förklara detta fenomenets uppkomst kan vi skymta tvenne olika förklaringsgrunder: en där man lägger tonvikten på ideologiska faktorer samt en där man lägger tonvikten på socio-ekonomiska förklaringsfaktorer.⁴⁶ Men för att få en mer trolig förklaring till planeringssystemets uppkomst behöver vi nog båda dessa förklaringsgrunder. Det finns vissa faktorer - socio-ekonomiska - som utgör en *nödvändig* grund för uppkomsten av en statlig planering. Men det behövs även en annan faktor - nämligen att en *tillräckligt* stor andel av makthavarna är positivt inställda till en statlig planering.⁴⁷ Här kommer planeringsideologin att spela en utomordentligt viktig roll. Denna ideologi bidrar till planeringens legitimitet. Planering som politik får vika för planering som vetenskap.

Efter varje krigs fasor tycks det dyka upp tankar som går ut på att man ska "lyssna på förnuftets röst och definitivt skaka av sig det förflutnas ansikte".⁴⁸ Vi möter hos en stor del av de intellektuella,

både efter första och andra världskriget, en optimism, en tro på vetenskap och industri, en tro på objektiva problemställningar och rationella lösningar.⁴⁹ I allt detta finns, tyvärr, en tendens att göra det vetenskapliga och det logiska till förebild för det mänskliga intellektets alla aktiviteter. I sitt arbete *Moderna tider* (1985) ger författaren och konsthistorikern Göran Schildt oss följande bild av de som var verksamma inom den fysiska planeringens område under 1920- och 1930-talen: "Särskilt entusiasmerande var den nya optimism för arkitekterna, eftersom den tilldelade dem en så smickrande roll i sammanhanget. Man har med rätta förundrat sig över hur tjugo- och trettioalets arkitekter kunde inbilla sig att nästan alla samhällsproblem kunde lösas med hjälp av en ny arkitektur och överhuvud hur de kunde tilltro sig en uppgift som samhällsreformatorer trots att de i praktiken inte hade någon maktposition. Förklaringen är att de såg sig som pionjärer för de förnufts-synpunkter som av egen kraft höll på att segra. Deras uppgift var att konkretisera visionerna och planera den ohejdbara framtiden. Bakom denna självsäkerhet låg illusionen att det egentligen inte finns några andra motsättningar i samhället än att vissa människor tänker ologiskt och fördomsfullt medan andra klart ser utvecklingens riktning. Kampen står alltså mellan kunskap och förblindelse. Det gäller bara att sprida upplysning och bekämpa oförnuftet för att alla skall få del av den gemensamma lyckan."⁵⁰

Låt oss med detta som bakgrund närma oss den bild av kunskap och kompetens som upprätthålles inom den yrkeskultur som växer fram inom planeringen mot slutet av 1940-talet.

NOTER

- 1 David Hume, *Enquiry Concerning Human Understanding*. Citerat efter Perelman, C. (1979), s. 54.
- 2 Här har jag använt mig av ett uttryck från Roland Barthes essäsamling *Kritiska essäer* (1967) (s. 188): "...en variabel i förnuftets ekvation..."
- 3 När det gäller planeringsverksamheten så existerar det sen viss osäkerhet när det gäller avgränsningen av denna från andra processer. Men detta kanske inte är så konstigt eftersom bara det som *inte har någon historia* kan ges en exakt definition. I *Logik, filosofi och språk* (1965) kan vi läsa följande tänkvärda ord av den finske filosofen Georg Henrik von Wright (s. 213): "Den som söker lösningen i en begreppsbestämning jagar efter en chimär. Lösningen nås i insikten, att det problematiska begreppet inte *kan* definieras, emedan de företeelser som falla under dess område inte *ha* några gemensamma väsensdrag." Se även "Appendix: Om planeringsteori".
- 4 Med rationalistiska ansatser menar jag definitioner som använder sig av begrepp som mål, medel, kunskap och aktörer.
- 5 Ginzburg, C. (1983), s. 22.
- 6 Horkheimer, M. & Adorno, T.W. (1981), s. 40.
- 7 *Ibid.*, s. 41.
- 8 *Ibid.*, s. 45.
- 9 För en genomgång av denna debatt se Petersen, V.C. (1985).
- 10 I och för sig har den rationalistiska planeringstraditionen inte kommit att stå oemotsagd - men dess inflytande är fortfarande stort. Stephen Grabow och Allan Heskin går, i "Foundations for a Radical Concept of Planning" (1973), så långt att man vill framhäva följande (s. 106): "At the core of modern planning, of our only existing concept of planning, is the 'rational-comprehensive' model."
Från att till en början helt koncentrerat sig på planeringens instrumentella aspekter vill man nu på sina håll utvidga det rationella idealets giltighet till att även gälla inom den normativa sfären - den som man tidigare ansett oviktig. I *Method, Model and Matter* (1973) skriver Mario Bunge följande (s. 128): "The concept of simulation...depends on the value concept: indeed, simulation is valuable - hence often deliberate - analogy. The concept of simulation is as pragmatic as the value concept - on a non-platonic axiology, that is, on one according to which there are not values but rather valuable objects, and according to which valuation is performed by organisms." Bunge tycks med andra ord mena att det är möjligt att experimentera *in abstracto* med hjälp av olika faktiska som moraliska villkor. En del tycks mena att planeringsmål kan nås genom en rationell vetenskap om det etiska, se t.ex. Klosterman, R.E. (1978) och (1980).
- 11 Lind, H. (1981), s. 15.
- 12 Degerblad, J-E. (1985), s. 27-30.
- 13 Johansson, I. (1977), s. 38.
- 14 *Ibid.*, s. 27.
- 15 Detta noteras t.ex i Sam Häggglunds arbete *Storstockholmsproblemet* (1987)

- (s. 9): "Om offentlig planering uppfattas som en handlingsförberedande verksamhet så blir det rimligt att till planeringens aktörer inte enbart inräkna de s.k. planerarna utan även en och annan politiker."
- 16 Nilsson, I. (1983), s. 3.
Gesser, B. (1985), s. 233.
- 17 Gesser, B., a.a., s. 239.
- 18 Nilsson, I., a.a., s. 3.
Här följer några exempel på professionsdefinitioner hämtade ifrån det svenska språkområdet. I uppsatsen "Vad är intressant med professioner? (1986) lyfter Bengt Abrahamsson fram följande kriterier (s. 19-20): "Professionerna präglas av att deras medlemmar behärskar en speciell, vanligen under lång tid utvecklad, teori. Denna teori bildar sedan grunden för yrkespraktiken, och den är en viktig betingelse för den särskilda form av sammanhållning som präglar professionen. Professionen utmärks också av att dess medlemmar bekänner sig till vissa *etiska normer*, omfattande bl a umgänget med klienterna och förhållningssätt till kollegor. Yrkesetikern kan t. ex avråda från eller fördöma, viss form av annonsering eller reklam för de egna tjänsterna, föreskriva hur professionsmedlemmarna bör klä sig, eller rekommendera vissa sätt att slita tvister mellan professionsmedlemmar. Sluligen finns inom professionerna ofta en markerad *kåranda*, åstadkommen på två sätt: dels genom att vissa kandidater sällas bort vid rekryteringen, dels genom den utbildning de uttagna genomgår. Det successiva inskrivandet av teori och etiska normer gör att professionsmedlemmarna med tiden kommer att likna varandra alltmer i tänkesätt, värderingar och attityder om omvärlden." En annan professionsforskare, Inga Hellberg (1978), beskriver en profession på följande sätt (s. 28): "Med en profession...avses en yrkesgrupp, som monopoliserat viss kunskap; en kunskap som a/ värderas nyttig eller värdefull och som b/ utgör grunden för yrkesgruppens monopolisering av en eller vissa yrkespositioner. Professioner är de yrkesgrupper som genom ett organiserat strävande tillåts institutionalisera ett kunskaps- eller yrkesmonopol...endast med omgivningens erkännande av en yrkesgrupps intresse av att förvärva professionell status kan relationen kunskap-yrkesmonopol uppstå. I kraft av ett kunskaps- och yrkesmonopol har yrkesgruppen utomordentliga möjligheter att påverka omgivningens inställningar till deras verksamhet, och kanske också på kort sikt verka utan omgivningens erkännande. På lång sikt däremot är detta inte möjligt utan en ständig ömsesidig anpassning måste ske."
- 19 Runeby, N. (1976), s. 78.
- 20 Gesser, B., a.a., s. 235, 237.
Beronius, M. (1986), s. 151.
Detta betyder inte att alla inom en profession verksamma kan betraktas som vetenskapsmän, deras specialkunskaper är som sagt var ofta relaterade till flera olika vetenskapliga discipliner. Men det tycks vara så att ju närmare en vetenskaplig disciplin en profession befinner sig desto högre status.
- 21 Gesser, B., a.a., s. 237-238.
Gesser påpekar i sitt arbete *Utbildning, Jämlikhet, Arbetsdelning* (1985) att det är viktigt att upprätthålla en distinktion mellan förvetenskapligande och professionalisering. En praktik som förvetenskapligas behöver inte också professionaliseras (s. 239): "Däremot bör professionaliseringen i modern mening implicera ett förvetenskapligande."
- 22 Ibid., s. 242.
- 23 Ibid., s. 235.

- 24 Ibid., s. 237.
- 25 Ibid., s. 237.
- 26 Ibid., s. 237.
- 28 Folkesdotter, G. (1987), s. 33.
- 29 Gesser, B., a.a., s. 246.
- 30 Ibid., s. 246-247.
- 31 I "The Professionalization of Planning in Britain" (1985) framhåller Patsey Healey att debatten om professionalisering och planering är relaterad till en förvirrad uppfattning om innehållet i en planerares sakkunskap. Inom det akademiska området yttrar sig denna osäkerhet i form av ett bekymmer med det teoretiska objektet för planeringsteorin. Se även Blau, J.R./La Gory, M.E./Pipkin, J.S. (eds)(1983).
- 32 Om planeraren som teknisk expert se Altschuler, A.J. (1965) *The City Planning Process*, Rabnovitz, F.F. (1969) *City Politics and Planning*, Beneviste, G. (1977) *The Politics of Expertise* och Castells, M. (1978) *City, Class and Power*. Jag skulle vilja påstå att planerna försöker att etablera sin legitimitet genom att koncentrera sig på det som ibland analyseras under rubriken *tekniska normer*. En teknisk norm anger de medel som vi måste bruka för att uppnå bestämda mål. Detta är ett förhållningssätt som passar som hand i handske inom den positivistiska planeringstraditionen. Denna tradition uppfattar ju just vetenskapens område som ett område där vi sysselsätter oss med medel. I det här fallet medel som man vill ska vara verksamma när det gäller ett manipulerande av rumsliga variabler.
- 33 I en artikel från 1954 tar S. Hiltner upp problematiken om planerarna utgör en profession. Han menar att det kan vara svårt för planerare att hävda en status av en profession på grund av den existerande osäkerheten om vad som utgör kärnan i en planerares funktion. Hiltner menar vidare att denna kärna blivit mer och mer vag (s. 165): "The progress of planning has caused (planners) to draw upon more and more areas of knowledge. At the same time, this expansion has seemed to make the center of the enterprise more amorphous. If a planner, in trying to retain a clear focus at the center, should stand against drawing from the various relevant fields of knowledge, he would be an obscuranist. But if he simply seizes eagerly on everything with any degree of relevance, what is he standing on while looking." Liknande tankegångar framförs av P. Davidoff och T.A. Reiner i "A Choice Theory of Planning" (1962) (s. 114): "Contemporary urban planning education has been excessively directed to substantive areas and has failed to focus on any unique skills or responsibilities of the planner. Such planning education has emphasized understanding of subject matters: cities, regions, facilities, housing, land use, zoning, transportation, and others. In fact, the student has had thrust upon him a growing list of courses and is perennially in danger of becoming a Jack of all trades...and a master of none. In a few years on the job he sinks into an uninspired and intellectually blunted administrator-generalist or a public relation semi-expert. Planning education, until now, has paid little or no attention to methods for determining ends and relating ends to means. And while some tools of effectuation are studied, their relation to a planning process is largely neglected...Planners frequently assert their status of a profession and so implicitly claim a distinct body of knowledge and procedures. Is this claim premature?" Davidoff och Reiner skiljer sig från Hiltner genom att de betonar planeringsförmåga och metoder istället för planeringsprinciper och funktioner.
- En del planeringsforskare menar dock att professionsbegreppet inte utgör något starkt kort i planeringsforskningen. Man menar helt enkelt att

kriterierna på en profession inte uppfylls av de inom planeringen verksamma. I *Ideas and Intervention* (1980) framför Joe Bailey följande (s. 88-89): "If we regard a profession as a group which has gained a high degree of colleague control over the work processes, planners become one of a number of groups which have attempted to emulate the trappings of professionalism, mistaking the control over education, credentials, codes of practice and so on for the substance of occupational self-control. The early appeal to distinct forms of technical knowledge related to but distinguishable from architecture and engineering was a prerequisite only of the status of expert. It required organizational action to attempt to become a group with high status, high rewards and a monopoly over city design and development. This professionalizing activity was ironically done at the same time that planning changed from being a loosely based and reformist social movement into a fully incorporated and bureaucratic activity within the state apparatus. The perception that power for planning could only come through the organs of the state rendered the imitation of established independent professions such as law and medicine contradictory. In no sense has planning gained for itself a professional independence which would allow it to either bargain with or within the state machinery or an independent monopoly of skill control which would allow it to dictate to other decision-makers and resource allocators. Classic professionalism is a mere cosmetic for planning."

- 34 Danbolt, G. (1976), s. 11
Janik, A. & Toulmin, S. (1973), s. 65.
- 35 Wittgenstein, L. (1978), s. 260.
- 36 Ibid., s. 260.
- 37 I *Filosofiska undersökningar* (1978) skriver Wittgenstein (s. 53): "...en iakttagare av spelet kan avläsa dessa regler ur spelets gång - som en naturlag som spelhandlingarna följer."
- 38 I *Filosofiska undersökningar* (1978) kan vi läsa följande av Wittgenstein (s. 117): "'Du säger alltså att människorna samstämmigt avgör vad som är riktigt och vad som är falskt?' - Det är vad människorna *säger* som är riktigt eller falskt; och ifråga om *språket* stämmer människorna överens. Detta är ingen samstämmighet i åsikter utan i livsform."
- 39 Begreppet yrkeskultur har ursprungligen sin hemvist inom etnologisk forskning.
- 40 Wittgenstein, L. (1983), s. 25.
- 41 Uttrycken färdighetskunskap och påståendekunskap kommer från den norske filosofen Kjell S. Johannessen.
- 42 Wittgenstein, L. (1981), s. 28.
- 43 Ibid., s. 28.
- 44 Låt oss här göra ett längre citat - ur sociologen Mats Beronius arbete *Den disciplinära maktens organisering* (1986) - som belyser vad här har sagts: "Den utbildningssituation som respektive specialist kommer ifrån kännetecknas förutom av inlärd 'tekniska' färdigheter - såsom juristens kunskap om lagar, läkarens om människokroppens anatomi - också av sociala och kulturella färdigheter. Speciella förhållningssätt, motiv, normer och traditioner upprätthålles och förädlas av utbildningsanstalterna, dels genom själva de 'tekniska' färdigheterna, men också via utbildningens selektion och kulturella arv och miljö. Det man därför får när man anställer 'professionella' är inte bara ett antal oskrivna regler inbyggda i tekniskt och

metodiskt kunnande, utan samtidigt ett nätverk av sociala och kulturella normer och ideologier inbäddade i de tekniska, sociala och kulturella färdigheterna...Vid rekryteringen av 'professionella' väljer man inte bara kunskap, man väljer också en - eller delar av en - kultur, och väljer bort en annan. Via utbildningssystemets selektion väljs ett visst slag av regler och normer inbyggda i personalen. Ett visst sätt att vara, tala, tänka och handla, ett särskilt sätt att förhålla sig till verkligheten, som har sin rot i den sociala bakgrunden. Det här är en samhällelig och strukturell integrering som säkrar stabilitet och kontinuitet, eftersom statsbyråkratin på sina topposter infiltreras av för den nya och främmande kulturer eller oppositionella element, som till exempel de värderingar och attityder som har sin upprinnelse i de underordnade klassernas eller samhällskiktens erfarenheter."

- 45 I *Om visshet* (1981) skriver Wittgenstein (s. 19): "*Sanningen* av vissa erfarenhetssatser hör till vårt referenssystem." Eller som han skriver i *Philosophical Grammar* (1978): "A reason can only be given *within* a game. The links of the chain of reasons come to an end, at the boundry of the game."
- 46 Ett arbete där de ideologiska faktorerna framträder som förklaringsfaktor utgöres av Leif Lewins arbete *Planhushållningsdebatten* (1967). Hos Lars och Peter Dencik, i "Samhällsutveckling och statlig planering under senkapitalismen" (1975), utgör de socio-ekonomiska förhållandena förklaringsfaktorn.
- 47 Se Djupsund, G. (1981).
- 48 Schildt, G. (1985), s. 15.
- 49 Ibid., s. 15.
- 50 Ibid., s. 15-16.

ATT UTESLUTA DET NORMATIVA: DEN RATIONALISTISKA PLANERINGSKULTUREN

I *Teorier om framtiden* (1979) presenterar socialpsykologen Johan Asplund en heuristisk modell för idékritisk forskning. Modellen har flitigt använts inom arkitekturforskningen och det är nu tänkt att den ska få arbeta i ett planeringsteoretiskt sammanhang. Det intressanta med denna modell är införandet av begreppet *tankefigur* - en tanke eller ett komplex av tankar som inte utgör en tankegång - som en förmedlande nivå mellan den materiella grundvalen och den diskursiva nivån ("överbyggnaden"). Med en diskurs menas i det här sammanhanget systematiskt eller steg för steg genomförda tankegångar.

Tankefigurerna utvecklas eller blir genomförda på den diskursiva nivån. Det är på den diskursiva nivån vi finner samlingar av utsagor, begrepp, teser och teorier, i tal och skrift, vilka tillsammans konstituerar en artikulerad föreställning om någonting. Begreppet

"den materiella grundvalen" står för egendomsformer och sociala existensbetingelser.

Växelverkan mellan den materiella grundvalen och den diskursiva nivån sker inte direkt utan förmedlas av tankefigurerna. För att få ett grepp om en diskurs innebörd måste man försöka fastställa vilken eller vilka tankefigurer den kan tänkas återgå på. Diskurserna kan med andra ord betecknas som diskurser över tankefigurer: "En diskurs inom vetenskapen geologi kan *handla om bergskedjornas veckning, om sedimentering, fynd och fossiler, etc.,* men den kan vara en *diskurs över* den gammaltestamentliga tankefiguren Syndafloden."¹ Tankefiguren belyses å sin sida genom att man efterlyser de basförhållanden som de svarar emot.

Den här presenterade modellen är till sin karaktär icke-reduktionistisk. Kännedom om en eller flera tankefigurer - som existerar i ett begränsat antal under en epok - ger oss ingen möjlighet att exakt förutsäga den motsvarande diskursens eller diskursernas beskaffenhet. Diskurserna skall ses som diskurser *över* tankefigurerna - diskursen överskrider tankefiguren. Något liknande gäller också för tankefigurernas förhållande till basen. Tankefiguren innehåller något *nytt* i förhållande till basen. Kunskap om basen ger oss ingen möjlighet att till punkt och pricka förutsäga den motsvarande tankefigurens beskaffenhet. Samtidigt präglas förhållandet mellan de tre nivåerna av en dialektik, en växelverkan.

Mäktiga tankefigurer

Under 1700-talet växte det fram en stark tilltro till ett *rationellt samhällsbygge*. I detta samhällsbygge fick statistiken sig tilldelad en viktig roll, både när det gällde diagnos och terapi.² Den här tilltron kom att styras av en bestämd samhälls- och människosyn där samhället kom att uppdelas i sina materiella beståndsdelar. Människorna blev till "atomer utan röst och ansikte".³ Man plockade isär för att sedan kunna foga ihop till ett rationellt samhälle.

Den tid som här berörs var den politiska aritmetikens gyllene

tid. Det här var en aritmetik med vars hjälp samhället skulle beskrivas och analyseras. Metoden var kvantitativ vilket resulterade i att den mänskliga världen kom att berövas sitt kött och blod och bli till en matematisk modell.⁴ Men i allt detta kvantifierande låg det också ett löfte. I sitt arbete *Det mätbara samhället* (1988) skriver idéhistorikern Karin Johannesson: "Om metoden lät sig överföras på andra områden - ekonomiska, politiska, mänskliga - öppnades oanade möjligheter. Om samhälls-fenomenen kunde analyseras med samma precision som natur-fenomenen, kunde bättre och effektivare samhällen byggas."⁵

En intressant aspekt av den politiska aritmetiken var att dess företrädare inte uppfattade sin vetenskap som något värdeneutralt. Siffrorna skulle omvandlas till ett samhälleligt välfärdsprogram. De (dvs siffrorna) kunde även ha retoriska, moraliska eller religiösa funktioner.⁶ Det var den praktiska nyttan som utgjorde ledstjärnan. Matematiken blir snarare ett instrument än en metod.⁷

Mot slutet av 1700-talet försvinner den politiska aritmetikens politiska ambitioner - mycket kanske beroende på statsmaktens ointresse för dess verksamhet. Men bortynandet av de politiska ambitionerna betyder även något nytt - man vinner vetenskaplig prestige genom att reducera sin verksamhet till en rent deskriptiv framställning av i första hand demografiska data.⁸ Detta vetenskapliga område - den deskriptiva statskunskapen - förlänas snart ett nytt namn: statistik.⁹

I Sverige fick statistiken under 1700-talet en nyckelroll i samhällsdiskussionen. Med dess hjälp hoppades man kunna frilägga den perfekta samhällskoden, med vars hjälp vägarna skulle öppnas upp till en nationell välfärd.¹⁰ Men även här liksom på kontinenten blir människosynen rent kvantitativ.¹¹ Det var på ordning, planering och system som det svenska samhället skulle byggas.¹²

Men drömmarna om att vetenskapens mål skulle låta sig identifieras direkt med den praktiska tillämpningen skulle snart överges.¹³ Återigen är det statsmaktens ointresse som spelar in. Men när denna makt släpper statistiken utvecklas den till en

vetenskap - men en vetenskap som mist "sin glöd och glädje".¹⁴ Statistiken blir nu - i sin nya vetenskapliga skrud - lika med att ställa samman och bearbeta siffermaterial. Statistiken kunde inte ha någon målsättning utanför siffrorna själva.¹⁵

För Sverige sker denna omvälvning i statistiken omkring 1770. Visserligen såg man fortfarande statistiken som en verksamhet som var med om att ta fram underlag för praktiskt politiska åtgärder. Men man ville inte bygga in denna tillämpning i vetenskapens inre.¹⁶ Vetenskap och politik skiljs åt.

* * *

Det är under upplysningens omvälvande tidevarv som den vetenskapliga kunskapen blir totalt dominerande i kunskapens rike. Den vetenskapliga kunskapen kommer i sin tur att kopplas samman med några av upplysningstidens centrala motiv: seendet och människan perceptionsförmåga.¹⁷

I denna tid av expansivt kunskapssökande kom kunskap att bli lika med kunskap om det synliga. Kunskap var något som kunde explicitgöras och dokumenteras. Det främsta uttrycket för detta förhållningssätt är väl upplysningsfilosoferna Denis Diderots och Jean le Rond d'Alemberts berömda *Encyklopedie* (1751-72).

Även i Sverige fanns det under denna tid ambitioner att utge en encyklopedi. 1781 utkom ett band, första och sista delen, i ett misslyckat svenskt encyklopedieprojekt, *Svensk encyklopedie innefattande alla vetenskaper och konster*. Utgivare var publicisten Carl Christopher Gjörwell. Nyttan med en encyklopedi var för Gjörwell "almänt Ljus och almänt Bruk". Den lilla tunna volymen utgavs under en tid då nyttiga och praktiska kunskaper stod högt i kurs - framför allt om de kunde sprida glans och ära över "ett markattesläkte som söker att bli folk".¹⁸ Men bakom de stolta orden om "gagnelige kunskaper" till nytta och heder för landet dolde sig, då liksom nu, penning och produktion.

Det är i nyttoevangeliets perspektiv man bör betrakta två i

Kungl. Konstakademins arkiv bevarade dokument som berör arbetsmetoden hos en målerikonserverator.¹⁹ Dokumenten i sig och deras historia utgör ett intressant exempel när det gäller *synen* på kunskaper.

1772 presenterades en man för ständerna av arkitekten Carl Fredrik Adelcrantz (1715-96) med orden: "De många kostbara skilderierna som sitta i Kongl. rommen tarfwa nödvändigt lika eftersyn med nyssnämde ornamentmålningar om de icke skola fara illa och till slut blifwa af intet värde. Hitintills ha ingen funnits, åt hwilken man vågat anförtro en så granlaga syssla, men nyligen har en målare blifwit bekant, som utom flere synnerliga arcana jämnwäl besitter den konsten att rengöra gamla målningar så at de se helt nya ut utan at dertil nyttja ingredienser som fräta eller alternera färgorne."²⁰ Den som på detta sätt presenterades var målaren och konservatorn Eric Hallblad.

1740 blev Hallblad, bördig från Falun, elev hos porträttmålaren Olof Arenius. Hos denne fick han en hel del kunskaper i konsten att reovera gamla målningar. Denna konst skulle Hallblad senare utveckla på ett sådant sätt att han fick ett ryktbart namn inom målerikonserveringens domäner.

Det som framför allt gjorde Hallblad känd inför en större allmänhet var när han sommaren 1774 åtog sig att flytta en plafondmålning, på Stockholms slott, till duk. Bakgrunden till detta vanskelige företag var att man på 1770-talet hade upptäckt att bjälklagret i det som kallas Drottningens matsal var ruttet och att man för att åtgärda detta skulle komma att förstöra plafondmålningen. Problemet med målningen - vars skapare var målarna Feretti och Domenico Francia - var att det var utförd med oljefärg direkt på gipset i taket. Hallblad kom till undsättning och i dåtidens press hyllades han som en hjälte.²¹

1783 erhöill Hallblad en pension på 200 Riksdaler Specie. I samband med detta författar han en skrivelse akademien. Skrivelsen innehöll en begäran att denna pension skulle utgå till hustrun, om han skulle avlida före henne. Akademien tillstyrker, i en skrivelse

till Gustav III, Hallblads begäran samtidigt som man önskade att konungen skulle begära att Hallblad "ej allenast afgiva Skriftelig föreseglad beskrivning av sin konst, at Renovera och transportera gamla målningar, utan äfven antaga och undervisa en Eleve i de handlag, som vid en sådan Practique är nödig".²² Gustav III ger, i en skrivelse från den 4 april 1783, sitt konungsliga bifall både till Hallblads och akademins önskemål.

I tidningen *Stockholms Posten* hade man redan 1779 oroats av att Hallblad skulle ta sina yrkeskunskaper med sig i graven. Akademins initiativ var en åtgärd som syftade till att förhindra att så skedde.

* * *

Dessa båda områden - synen på statistik och synen på kunskaper - har som förutsättning tvenne tankefigurer. Den ena - som vi ser i exemplet med statistik - skulle jag vilja kalla "att objektivt styra praktiska operationer". Den andra - som synliggörs i exemplet från målerikonserveringens område - vill jag kalla "all kunskap är explicit".

Dessa båda tankefigurer kommer på ett olyckligt vis att undvika det *etiska* området. Det etiska förvisas till skuggornas rike. Och det är ur dessa båda tankefigurer som den moderna planeringsdiskursen hämtar sin näring.

Tankefigurer i arbete

Mellan första och andra världskriget är staten ganska trevande när det gäller att skaffa fram ekonomiska resurser till olika forskningsändamål. Och någon övergripande föreställning om forskningens roll i samhället - från statsmaktens sida - är det också svårt att tala om.²³ Arbetslösheten kastade sina långa skuggor över de flesta samhällliga områden - dess frågeställningar är klart dominerande. Men forskningen skulle snart erhålla en mer betydelsefull

ställning. 1939 läggs den idémässiga grunden till ett förhållningssätt gentemot forskningen: "Det är tvivelsutan både en heder och en plikt för ett folk som vårt att åt forskningen ge de yttre existensbetingelser, som göra den till en makt och effektivt främja dess framsteg. Uppgiften är här dubbel. Det gäller att för forskningen uppsåra och vinna de därför bäst skickade krafterna, ge stöd och hjälp åt utpräglade forskarbegåvningar, ge dem tillfälle att utan försörjningsbekymmer fullfölja och lösa sina uppgifter. Det gäller å andra sidan att framsynt ställa nödiga tekniska resurser till forskningens förfogande, skapa behövliga institutioner, utvidga och förbättra gamla."²⁴

Efterkrigstiden blir en tid av ekonomiskt tillväxttänkande samt en hel del satsningar på enskilda teknisk-naturvetenskapliga områden. Även samhällsvetenskaperna expanderar och dras in i den samhälleliga turbulensen, mycket kanske tack vare sin ökande betydelse inom samhällsplaneringen.²⁵

I ett klimat av framtidsdrömmar och krass verklighet växer tron på forskningen sig allt starkare under efterkrigstiden. Vetenskapen skulle bidra till att samhällets problem fick tillfredsställande lösningar. Med vetenskapens hjälp skulle fattigsverige förpassas ur historien. För forskningen var det en optimistisk tid. I en offentlig utredning från 1959 kan vi läsa: "Forskningen är den mest dynamiska kraften i samhällsutvecklingen. Forskningens resultat skapar ständigt nya, tidigare oanade möjligheter för materiella och kulturella framsteg. Det råder ingen tvekan om att vi nu befinner oss i ett skede, då ett starkt stöd åt forskningen är en huvudförutsättningen för bevarandet och vidareutvecklandet av välfärds-samhället i verklig mening och där en allt mer internationaliserad forskning utgör en av de bästa grunderna för ett förbättrat mellanfolkligt samförstånd och samarbete. Även om de investeringar som görs för att föra forskningen framåt inte alltid avkastar från samhällets synpunkt omedelbara resultat, blir dessa investeringar ofrånkomligen en allt viktigare faktor i den långsiktiga planeringen, som krävs för en välbalanserad samhällsutveck-

* * *

Som ett led i den samhälleliga upprustningen av forskningen började man under planhushållningsdebattens era att inrätta forskningsråd. Det var tänkt att man med hjälp av dessa råd skulle ge de planerande och styrande myndigheterna ett tillskott av relevant kunskap för den förda politiken.²⁷

Om vi ser till den fysiska samhällsplaneringens område ser "Statens kommitté för byggnadsforskning" dagens ljus 1942. Med dess inrättande ville man på ett lämpligt sätt samordna den på skilda håll i landet pågående byggnadsforskningen.²⁸ Det fanns en förhoppning att denna forskning skulle leda till en billigare bostadsproduktion och en högre teknisk standard i nyproduktionen. 1953 sker en språklig innovation - ordet kommitté ersätts med ordet nämnd. Denna nämnd ersätts 1960 av "Statens råd för byggnadsforskning".

Från 1920-talet och framåt har det funnits tankar kring forskning om byggande och planering - för det mesta rörande sig kring frågor om rationalisering, typisering och ett billigare och bättre byggande. Här har den funktionalistiska traditionen kommit att spela en stor roll med sin betoning av vetenskaplig rationalitet. Det fanns bland de funktionalistiska företrädarna en beundransvärd vilja till forskning och kunskap.²⁹ Man skulle kunna säga att den rationalistiska forskningstraditionen här får ett starkt ideologiskt inflytande - ett inflytande som senare under 1950- och 1960-talen tar sig uttryck i metoder och i forskningsutveckling inom planeringsområdet.

Men det är först under 1940-talet som det växer fram ett bredare intresse för forskning kring den *översiktliga planeringen* - främst genom ett statligt intresse. Inrättandet inom bygg- och planeringsområdet av kommittén/nämnden/rådet samt dess olika programarbeten kan ses som ett resultat av detta intresse: *Under-*

sökningar i samhällsbyggnadsfrågor (1952), *Forskning för samhällsplanering* (1962), *Synpunkter på översiktlig planering* (1969), *Samhällsplaneringsforskning* (1971) för att nämna några.

Efterkrigstiden präglades emellertid av knappa resurser både när det gällde personal och det mer materiella. I denna situation blev det naturligt att man kom att betona forskningens praktiska resultat.³⁰ Det som snabbt kunde ge användbara resultat skulle och borde prioriteras. För samhällsplaneringens del ansågs den översiktliga planeringen höra till de mest angelägna. Man började även att betona de samhällsvetenskapliga ämnenas vikt i planeringsarbetet. Det framfördes tankar om hur kunskaper om människors liv, vanor m.m. behövdes som underlag i planeringen.

Bakgrunden till att man ville ge samhällsvetenskaperna en roll i planeringsarbete kan man finna i idén om det planmässiga samhällsbyggnadset. Denna idé innehåller en föreställning om att den fysiska strukturen borde göras till föremål för planmässiga överväganden. Detta resonemang bygger på övertygelsen att en viss struktur skulle gynna goda sociala förhållanden och en förnuftig resurshushållning. Den goda fysiska strukturen kan i sin tur härledas ur kunskap om människors behov. Det var här den samhällsvetenskapliga forskningen skulle komma in.³¹

Från planerarhåll accepterade man inte reservationslöst den samhällsvetenskapliga forskningen - man kom även att ställa vissa krav. Redan i "Vad vi vet och behöver veta för att planlägga" (1943) skriver arkitekten Carl-Fredrik Ahlberg: "Det är på tiden att också de forskningsgrenar, som berör samhällslivet, lämnar alkemins stadium."³²

1947 års byggnadslag hade inneburit en helhetssyn inom planeringen. Den översiktliga planeringen kom att betraktas som en metod där samordningsproblemen skulle få sin mest rationella lösning. Man kom att inse att planeringsarbetet till sin natur var mer komplicerat än man tidigare hade förutsett - i den betydelsen att en mängd kunskapsområden var inblandade. Planeringen var i hög grad en fråga om samarbete mellan olika fackmän. Det var i

samarbetet som möjligheten låg att framställa bättre planer. I "Planeringsbegreppets omvandling" (1946) framhöll Uno Åhrén: "Ju mer omfattande, ju mer i samhällsmaskineriet inträngande planering man vill göra och ju fler som blir engagerade i planeringen, desto större måste kraven bli på att det hela hålles samman. Jag vill gå så långt, att jag säger, att kan vi inte klara de väsentliga koordinationsproblemen, då kan vi lika gärna ge upp försöket att förbättra planeringen."³³

Någonting som man under hela efterkrigstiden ser som ett problem är det faktum att den översiktliga planeringen saknar en egen teoribildning.³⁴ Det framfördes på sina håll att planteknikernas arbetsuppgifter var tillräckligt krävande för att vara en egen specialitet.³⁵ En reflektion över tillståndet hos det teoretiska arbetet inom planeringen lyder som följer: "På de flesta andra områden, där det fordras behärskning av komplicerade företeelser, bygger vi på generationers samlade vetande. Bakom 1900-talets naturvetenskap finns miljoners miljoner arbetstimmar av disciplinerat tänkande medan 1900-talets stadsbyggnad stöder sig på icke koordinerat tänkande av ett litet begränsat antal personer med reformatorisk inriktning. Jämfört med t.ex fysiken ligger stadsbyggandet som akademisk disciplin någonstans i tiden före Kopernikus."³⁶

Inom planeringssamfundet var man mycket besviken och betonade att det var för mycket filosofi och för lite kunskap inom planeringen.³⁷ De systematiska undersökningarna borde placeras i centrum, det var ju dessa som skulle ligga till grund för de politiska besluten.³⁸

Visst fanns det under denna tid åsikter att planeringen redan var vetenskaplig, andra förhöll sig mera skeptiska till idén om planering som en vetenskap.³⁹ Men i sin längtan till den vetenskapliga staden fanns det ingen tvekan om vilken väg man ska ta. I den rationalistiska planeringsmodellen finner idén om ett planmässigt byggande en utväg ur den teoretiska öken man såg sig vandra i.

Det betraktas - under denna tid - som viktigt för planeringen att enas kring ideal för samhällsbildningen. En del menade attt vi med en frånvaro av en uttalad målformulering kom att fördröja forskningen - en forskning som behövdes för att ge den samhällspolitiska målsättningen sitt välbehövliga vetenskapliga underlag: "Samhällsplanering i konventionell mening fyller helt praktiska ändamål, d.v.s. dess uppgift är att ange tekniskt-funktionella lösningar på hur den yttre miljön bör ordnas."⁴⁰ Med den här typen av resonemang är steget inte långt till att vilja göra vetenskap av de samhällseliga värderingarnas problem. I detta fall betyder det att man rör sig mot ett naturvetenskapligt synsätt inom samhällsplaneringen.⁴¹

Men innan man började nå fram till ovanstående typ av diskussion fanns det en *annan typ* av resonemang där man framhåller att det inte är möjligt att frigöra sig från ett beroende av värdeomdömen. I *Generalplan för Stockholm 1952* talar man om att det inte går att bevisa en lösnings riktighet. Man betonar även de subjektiva bevekelsegrunderna bakom planeringsbesluten.⁴²

Men den här typen av resonemang - där det sinnliga ingår - blir med tiden mer och mer sällsynt inom planeringssamfundet: "Vi behöver ingen poetisk frihet från 'kvantifierbara värden', men vi behöver få dem översatta till 'vårt' språk."⁴³

Det fanns under hela den aktuella perioden - efterkrigstiden - en förhoppning att den inom planeringssamfundet existerande yrkeskunskapen ska grunda sig på forskning. Forskningen skulle utveckla yrket. Och för att åstadkomma detta behövde forskningen vara både av teknisk och samhällsvetenskaplig natur. Det ställdes med andra ord stora krav på en planerare - om han skulle kunna tillgodogöra sig information från olika fackområden. I "Om planering och kompetensfrågor" (1955) skriver f.d. borgarrådet Yngve Larsson följande om planerarens yrkeskompetens: "Det är alltså en vidsträckt kompetens som fordras av en planerare. Han måste vara arkitekt och ingenjör och lantmätare. Han bör vara förtrogen med fastighetsekonomiska frågor. Han bör vara förtrogen

med fastighetsekonomiska frågor. Han måste vidare vara national-ekonom, geograf, statsvetare, sociolog och statistiker - kort och gott, en sådan man finns icke! En bebyggelseplan måste vila på ett *samarbete* mellan olika fackmän."⁴⁴ Uppgiftens art var alltså bestämmande för vilka kvalifikationer man skulle efterfråga.

Med tiden försvann emellertid en djupare diskussion om kunskap och kompetens inom planeringssamfundet. Det som blev kvar var ett rationalistiskt planeringsideal - med dess betoning av kunskapens explicita karaktär. Med detta följde en blindhet för *planeringens etiska natur*. Detta bör väl snarast ses som ett utslag av eller ett symtom och tecken på vilka makter som är rådande.

NOTER

- 1 Asplund, J. (1979), s.
- 2 Johannisson, K. (1988), s. 7.
- 3 Ibid., s. 7.
- 4 Ibid., s. 12.
- 5 Ibid., s. 12.
- 6 Ibid., s. 14.
- 7 Ibid., s. 47.
- 8 Ibid., s. 61.
- 9 Ibid., 61.
- 10 Ibid., s. 96.
- 11 I sitt arbete *Det mätbara samhället* (1988) skriver Karin Johannisson (s. 103): "Individens värde sammanföll med hennes arbetsvärde. Betraktad som kollektiv framstod befolkningen som en massa, möjlig att mäta och beskriva i siffror. Det var ett statsmaktens råmaterial att brytas ner och sammanfogas till nya kombinationer som skulle ge facit för det effektiva samhället. Så skulle välfärdsstaten byggas."
- 12 Ibid., s. 141.
- 13 Ibid., s. 155.
- 14 Ibid., s. 108.
- 15 Ibid., s. 156.
- 16 Ibid., s. 162.
- 17 Held, J. (1988), s. 18.
Held skriver i uppsatsen "Goyas bildvärld" (1988) (s. 18): "För upplysningen är det en viktig metafor för idealet om en rationell individualism, för ansvar för sig själv och för ett självbestämmande grundat på egen empirisk kunskap. Upplysningen uppfattade den traditionella folkliga kulturen som instinktiv och otyglad, och därmed reducerad till blindhetens nivå. Seendet står emellertid inte endast i denna bildliga bemärkelse för den upplysta borgerliga kulturen. I den nya kulturella praxis som upplysningen introducerade blev synsinnets även faktiskt den viktigaste mänskliga förmågan, medan feodalismen mer var en kultur baserad på hörseln."
- 18 Carl August Ehrensvärds (1745-1800) omdöme om oss svenskar. Citerat efter Lindroth, S. (1981), s. 25.
- 19 Dokumenten finns presenterade i sin helhet hos Gavel, J. (1968) och Bennel, M.E. (1985).
- 20 Citerat efter Gavel, J., (1968), s. 4.
- 21 I tidningen *Hwad Nytt* från den 24 oktober 1776 kunde man läsa följande hänfödda uttalande: "At transporterera mer eller mindre skadade Oljefärgs=

Målningar ifrån det ämnet, hwarå de från första början waret målade, på et annat, utan at förwandla eller försämra sjelfwa målningens godhet, är en, för dyrbara konststyckens conserverande åt efterwelden, ganska betydlig kunskap, hwar's möjlighejt länge hållets af många för otrolig, ehuru några smärre prof blifwet utomlands, med dryg kostnad, försökte; men nu behöwes icke längre hysas minsta twifwelsmål om görligheten af detta sålsamma påfund, sedan wi sjelfwe waret åsyna witnen til den dristiga operationen, hwilken i den wägen, härstädes blifwet anställd och lyckeligen fullbordad af en infödd Swensk, som aldrig waret utom Fäderneslandet och fölgaktligen kan sägas, hafwa lärdt denna konst hos Utländningen. Portrait=Målaren i Stockholm och Ledamoten af Kongl. Swenska Målare= och bildhuggare=Academien, Eric Hallblad, är den värde Landsman, som häri utmärkt sig, på et, för honom och Swenske skickeligheten hedrande sätt. Han är den förste, som i Sweige werkställdt någon målning=transportering, och därjämte så god Patriot, at han deruti velat inöfwa en ung Swensk; warandes han sjelf redan en Man mellan 50 och 60 år."

- 22 Gavel, J. (1968), s. 21.
Bennel, M.E. (1985), s. 46.
- 23 Stevrin, P. (1978), s. 82.
- 24 Citerat ifrån Stevrin, P.(1978), s. 84.
- 25 Fridjónsdottir, K. (1983), s. 76.
- 26 SOU 1959: 45. Citerat ifrån Fridjónsdottir, K. (1983), s. 76.
- 27 Fridjónsdottir, K. , a.a., s. 96.
- 28 Stevrin, P., a.a., s. 86.
- 29 I "Funktionalism är kunskap" (1976) ser Lennart Holm just denna vilja till kunskap som funktionalismens kärna (s. 12-13): "För mig är funktionalismens vilja till kunskap dess väsentliga och livsdugliga egenskap...Funktionalismen började söka den kunskap som man otåligt saknade - och då och då ersatte med tvärsäker tro. Man ville balansera den kunskap om material och konstruktion som redan fanns med kunskap om människor och funktioner."
- 30 Se t.ex *Undersökningar i samhällsbyggnadsfrågor* (1952).
- 31 I en ledare i tidskriften *Plan* - "Skall arkitekten planera?" (1955) skriver man att (s. 65) "planarbetet är mer komplicerat än man tidigare förutsatte; med mer komplicerat menas att planeringen sällan kan utföras utan geografiska, sociala, statistiska, sociologiska och samhällsekonomiska utredningar och analyser. I själva verket blir sådana i vidare mening samhällsvetenskapliga frågor ofta avgörande för vilken av flera olika tekniska lösningar som samhällsvetaren skall framlägga och förorda".
Även f.d. borgarrådet Yngve Larsson poängterar vetenskapens roll i planeringsarbetet. I "Om planering och kompetensfordringar" (1955) ser han den färdiga planen som ett uttryck för teknik och arkitektur, ekonomi och samhällsvetenskap.
Uno Åhrén som tidigt var en förespråkare för samhällsvetenskaplig kunskap i planeringsarbetet framhåller t.ex i "Planeringsbegreppets omvandling" (1946) att man saknade kunskap om människors liv, vanor, arbete i olika samhällsmiljöer och om deras anpassning till våra samhällen.
Men det fanns även de som t.ex klagade över de sociologiska resultatens mottagande inom planeringssamfundet. I en artikel från 1958, "Samhällsplanerare och sociologer", skriver Edmund Dahlström (s. 125): "När de sociologiska resutaten inte stämt med rådande meningar har man utan vidare desavuerat empirisk forskning och hänvisat till det sunda förnuftet som

- utslagsgivande informationskälla."
- 32 Ahlberg, C-F. (1986), s. 114.
- 33 Åhrén, U. (1946), s. 347.
- 34 I *Forskning rörande samhällsplanering* (1968) framhåller man att den översiktliga planeringen saknar en egen teoribildning. Man framhåller även att den är metodiskt föga utvecklad, administrativt dåligt samordnad och illa sammanlänkad med den produktionsförberedande planeringen.
- 35 *Politik och stadsplanering* (1969), s. 39.
- 36 Hamrin, E. (1959), s. 205-206.
- 37 I ledaren i *Plan*, " Vetenskap och politik i samhällsplaneringen" (1965), framhåller man (s. 125) "att det i bebyggelseplaneringen funnits för mycket plan- och arkitekturfilosofi och för litet kunskaper". Man framhåller vidare (s. 125): "Det har framförallt saknats insatser från samhällsvetenskaperna i vidsträckt mening. Lyckligtvis börjar vi nu i allt fler discipliner få ett vetenskapligt material som belyser för planeringsarbetet relevanta problem. Därmed ökar våra möjligheter att göra bättre planer."
- 38 I *Forskning rörande samhällsplanering* (1968) - för att ta ett arbete i mängden - talar man om (s. E15) "att ge vetenskapligt underlag för den politiska planeringen".
- 39 I "Om planering och kompetensfordringar" (1955) skriver Yngve Larsson (s. 76): "Ty någon självständig disciplin kan enligt min mening konsten att palnera icke utgöra. Det är en tillämpning, på problemet att bygga ett samhälle, av ingenjörens, arkitektens, samhällsvetarens kunskaper och skicklighet men denna tillämpning representerar knappast en egen disciplin av mänskligt vetande och skicklighet - en vetenskap *sui generis* som inspirerar stadsplaneraren där han går till sin uppgift, fylld av kunskap om det samhälle han skall forma, eller av arkitektoniska visioner, eller av samhällsbyggarens klarhet och mänskliga värme. Men den ena är arkitekt, den andre ingenjör, den tredje sociolog och filosof som Patrick Geddes eller Lewis Mumford. Man måste välja mellan, kanske kombinera olika discipliner."
- 40 *Forskning för samhällsplanering* (1962), s. 2.
- 41 I *Politik och stadsplanering* (1969) kan vi läsa följande (s. 39): "Det gäller bara att vara medveten om de värderingar man gör och angelägenhetsgradera dessa. Sedan kan man studera dessa värderingars inverkan på ett samhälls skeende på samma sätt som man gör inom naturvetenskaperna, d.v.s. man uppställer en modell, inför skilda variationer och iakttagar resultatet." Vidare skriver man (s. 47): "Värderingsproblemen har ännu inte ägnats tillräcklig vetenskaplig beaktning. Vetenskaplig sanning och önskvärdhet är inte synonyma, därvid är vetenskapen ibland socialt blind. Varken naturvetenskaper eller teknik kan emellertid länge åsidosätta värderingsfrågorna, vilket också numera erkännes bland ledande forskare."
- 42 I *Generalplan för Stockholm 1952* står att läsa följande (s. 63): "Den del av generalplanarbetet som visat sig mest tidskrävande är utarbetandet av normer. Den övervägande delen av dessa beror av värdeomdömen. Även om man med bättre arbetsmetoder och större resurser säkerligen kan få fram mera omfattande och säkrare sakförutsättningar för ett planeringsarbete, än vad vi lyckats med här, kan man icke frigöra sig från beroendet av värdeomdömen." Vidare skriver man (s. 111): "Det finns skäl att erinra om, att varje ställningstagande till en social åtgärd grundar sig på både sakomdömen och värdeom-

dömen. De värdepremisser, på vilka planeringen grundas, måste uttryckligen klargöras." Här kan vi tydligt spåra ett inflytande från Max Weber och Gunnar Myrdal.

43 Holm, L. (1976), s. 13.

44 Larsson, Y. (1955), s. 75.

EN AVSLUTANDE KOMMENTAR

Under 1800-talet växer det fram ett *kliniskt betraktelsesätt* av samhället - samhället framträder som objekt. Det här betyder att samhället är på väg att lyftas ur sin historiska kontext. Vidare betyder detta nya objektiverande synsätt att samhället blir betraktat som något som kan åtgärdas, precis som en läkare botar en sjuk.¹ Samhället går att planeras.

Det grundläggande ackord som här börjar att klinga kommer med den funktionalistiska rörelsens intåg på den svenska arenan att höras allt ljudligare. Vi har här locktoner som kommer att fånga in stora delar av tidens samhällsplanerare. Och om man ser till dagens samhälle är det tydligt att ackordet inte ännu klingat ut.

Det objektivistiska synsättet inom planeringen fann i 1930-talets värdenihilistiska klimat en näringsrik jordmån. Planeringen kan nu framträda med anspråk på professionalisering. Med funktionalismen hade nu planerarna en teori och en metod när man

gav sig i kast med det fysiska rummet. I teorin blottades den moderna stadens struktur: boende, arbete, transport och rekreation. Metodiskt skall dessa fyra element behärskas genom en översiktlig planering där de bryts ner i ännu fler komponenter som i sin tur kunde fogas ihop i enlighet med sina funktioner.²

Detta synsätt på samhället byggde på idén att det i den fysiska miljön gick att finna en egen inneboende logik - en logik som var frigjord från den historiska utvecklingen. Det objektiva och planmässiga samhällsbyggandet kunde därmed bli en realitet och inte bara en dröm.

Med detta synsätt blev man inom planeringssamfundet en viktig del av en mäktig utopisk tradition - en tradition med rötter i 1500-talets Europa. I denna tradition fanns en levande tro på det mänskliga förnuftet och människans förmåga att skapa det goda samhället och det goda livet. Under århundraden framåt byggde denna utopiska tradition oförtrutet upp en idévärld som säger att människan kan utvecklas till en perfekt varelse under gynsamma omständigheter samt att allt i denna den bästa av världar kan göras genomskinligt: "Tanken på den perfekta människan hänger samman med tron på att livsomständigheterna och miljön formar människans karaktär och moral. Och föreställningen om det genomskinliga samhället är en av flera konsekvenser av strävan att tillämpa den newtonianska vetenskapen på människans och samhällets till synes så komplicerade problem."³

Men under upplysningstiden börjar man eftertryckligt betona att det goda samhället och den goda människan kan skapas av visa ledare. Dessa ledare - eller experter för att uttrycka sig modernt - kan *veta* tillräckligt (i tidens perspektiv) för kunna tänka ut ett bättre samhälle samt utstaka en handlingsväg till denna nya ordning av lycka. Kunskap blir en legitimeringsprincip.

Under 1900-talet växer denna tanke på vetenskapens centrala roll i skapandet av det goda samhället och det goda livet sig allt starkare. I mellankrigstidens svenska planeringssamfund blir detta accepterande av vetenskapens centrala roll i samhällsbygget ett

viktigt ideologiskt element. Men för planeringens språkspel finns det ingen vetenskaplig väg från det som är till det som ska bli - det goda ligger som tidigare framhållits utanför rummet av fakta. *Planering är till sin natur en etisk verksamhet.* Som verksamhet hör planering till de områden som till största delen - för att låna en formulering av författaren Hermann Broch - "hamnar utanför vetenskapens ramar eftersom det inte finns någon som helst möjlighet att tackla dem med rationella metoder".⁴

NOTER

- 1 Lefebvre, H. (1982), s. 61-62.
- 2 Bohm, K. (1985), s. 119.
- 3 Qvarsell, R. (1986), s. 12.
- 4 Broch, H. (1984), s. 305.

EXKURS: OM PLANERINGS- TEORI

1826 utkommer *Smakens fysiologi* författad av advokaten och gastronomen Anathelme Brillat-Savarin. I detta ett av kokkonstens odödliga mästerverk finns det några rader som kan vara av intresse i detta sammanhang: "Vetenskaperna liknar inte Minerva som fullt väpnad sprang fram ur Jupiters huvud: de är barn av tiden och utbildas omärkligt, till att börja med genom samling av metoder, som erfarenheten givit vid handen, sedan genom upptäckten av de principer, som kan härledas ur en samverkan mellan dessa metoder."¹ Vetenskaper är med andra ord inte något av naturen givet utan de är snarare slitna "mynt som gäller för tid och trakt". Ett annat utmärkande drag hos de vetenskapliga diskurserna är att det inom dessa existerar ett teoretiskt definierat objekt. Produktionen/upptäckten av ett teoretiskt objekt innebär etablerandet av ett bestämningsmönster och en systematisk utforskning av hur det fungerar.² På denna övergripande nivå är det svårt att direkt se

skillnad mellan naturvetenskap och humaniora. Men när vi lämnar denna nivå öppnar sig två helt olika områden - med vars hjälp av de teoretiska objekten vi söker nå kunskap - det *aristoteliska* respektive det *galileiska*.³

När det gäller det galileiska området utmärks de vetenskapliga objekten av sin *nödvändiga* karaktär. Det aristoteliska området präglas däremot av objektens *villkorliga* karaktär. Förklaringsätten inom de olika vetenskapliga områdena kommer därför att vara uppbyggda på helt olika sätt - nämligen av en kausal respektive en praktisk förklaring.

Inom den galileiska traditionen vill man förklara fenomen utifrån lagpåståenden. En händelse (H) förklaras med hjälp av allmänna lagar (L) samt specificerade initialvillkor (I). Om vi bara känner till (L) och (I) kan vi med hjälp av den här modellen även erhålla en kausal prediktion.

Den aristoteliska traditionen använder sig däremot en annan typ av förklaring - en praktisk förklaring. Här förstås resultatet av en handling med hjälp av de intentioner som låg bakom handlingen samt de medel som man hade till hjälp att förverkliga målet. Den här typen av förklaring kan även vändas till ett praktiskt resonemang. Utifrån mål och medel kan vi upprätta en plan. Om vi däremot enbart känner till planen kan vi erhålla en teleologisk förståelse.

Om vi ska kunna tala om teori i någon form är det tydligt att denna måste förhålla sig till dessa vetenskapliga traditioner. Av detta följer att användandet av ett begrepp som *planeringsteori* måste betyda något mer än att producera ett antal sidor över området planering. Risken är väl annars att den s.k. planeringsteorin råkar ut för ödet att bli ett teoretiskt spel - visserligen med ett ämne - men utan egentlig problematik. En institutionaliserad planeringsdiskurs är med andra ord inte ett tillräckligt villkor fört att göra denna diskurs vetenskaplig.

Författaren till denna essä är väl inte alltför optimistisk i sin syn på planeringsteorin. Denna hållning hänger främst samman

med de kvardröjande effekterna av den rationalistiska planeringstraditionens vilja att etablera planeringsverksamheten som en värdeneutral planeringsvetenskap. Detta har medfört att man inom planeringsteorin kommit att undvika den normativa problematiken, en central problematik för planeringsverksamheten: "The right course of action is always a matter of choice, never of fact."⁴ Det är först när vi på allvar börjar att undersöka planeringens normativa aspekter som vi kanske har en möjlighet att producera/upptäcka ett planeringsteoretiskt kunskapsobjekt.

NOTER

- 1 Brillat-Savarin, A. (1976), s. 15.
- 2 Therborn, G. (1981), s. 12.
- 3 Perspektivet på dessa båda traditioner utvecklas av Georg Henrik von Wrights i *Explanation and Understanding* (1971).
- 4 Davidoff, P. (1965), s. 332.

LITTERATUR

- Abrahamsson, B. (1986), "Vad är intressant med professioner?", i Broady, D. (red.) (1986).
- Altschuler, A. (1965), *The City Planning Process*, Cornell University Press.
- Asplund, G. m.fl. (1931), *acceptera*, Bokförlagsaktiebolaget Tiden.
- Asplund, J. (1979), *Teorier om framtiden*, Liber Förlag.
- Barthes, R. (1967), *Kritiska essäer*, Bo Cavefors Bokförlag.
- Beauregard, R.A. (1983), "Planners as Workers: A Marxist Perspective", i Blau, J.R. (et al.) (eds) (1983).
- Beiner, R. (1983), *Political Judgment*, Methuen.
- Bennel, M. (1985), "Om konservator Eric Hallblad (1720-1814) och hans verksamhet i Stockholm samt hans egenhändiga redogörelse för sina arbetsmetoder", i *Konservering igår och idag*, Nordiska konservatorsförbundet.
- Berner, B. (1981), *Teknikens värld. Teknisk förändring och ingenjörsarbete i svensk industri*, Arkiv förlag.
- Beronius, M. (1986), *Den disciplinära maktens organisering. Om makt och arbetsorganisation*, Arkiv avhandlingsserie 23.
- Bihang till Riksdagens protokoll i Stockholm 1945. Motion 449, andra kammaren* (1945).
- Bjur, H. m.fl. (1985), *Planerna och verkligheten*, Liber Förlag.
- Blau, J.R. (et al) (eds) (1983), *Professionals and Urban Form*, State University of New York Press/Albany.
- Bohm, K. (1985), *Med och motborgare i stadsplanering. En historia om medborgardeltagandets villkor*, Liber förlag.
- Boye, K. (1931), "Dagdrömmeriet som livsåskådning", *Spektrum* nr. 1.
- Brandell, G. (1975), *Svensk litteratur 1870-1970. Del 2*, Aldus.
- Brillat-Savarin, A. (1976), *Smakens fysiologi*, Wahlström & Widstrand.
- Broady, D. (red.) (1986), *Professionaliseringsfällan*, Carlssons.
- Broch, H. (1983), *Sömgångare. Del 3*, ALBA.
- Bunge, M. (1973), *Method, Model and Matter*, D. Reidel Publishing Company.
- Böhme, G. & Stehr, N. (1986), *The Knowledge Society. The Growing Impact of Scientific Knowledge on Social Relations*, D. Reidel Publishing Company.
- Castells, M. (1978), *City, Class and Power*, The Macmillan Press Ltd.
- Choay, F. (1983), *The Modern City: Planning in the 19th Century*, George Braziller.

- Clason, A. (1982), *Plantänkande och planering - en studie i 1940-talets samhällsplaneringsidéer och initiativ*, Statens institut för byggnadsforskning.
- Cullen, J. (1983), "Structural Aspects of the Architectural Profession", i Blau, J.R. (et al.)(eds) (1983).
- Dahlman, C. & Gärdborn, I. (1975), *Utvecklingsproblem i bygg-Sverige. En samhällsorganisatorisk studie av bostadsbyggnadssystemet*, Samhällsvetenskapliga fakulteten i Lund.
- Dahlström, E. (1980), *Samhällsvetenskap och praktik. Studier i samhällelig kunskapsutveckling*, Liber Förlag.
- d'Alembert, J.R. (1981), *Inledning till Encyclopedien*, Borförlaget Carmina.
- Danbolt, G. (1976), *Den metodiske struktur i Janik og Toulmins Wittgenstein's Vienna i lys av den hermeneutiske praxis-modell*, Nordisk Sommeruniversitet Bergen.
- Davidoff, P. (1965), "Advocacy and Pluralism in Planning", *Journal of the American Institute of Planners* vol. 32.
- Degerblad, J-E. (1985), *Planering och vetenskapsteori*, KTH, avd. för projekteringsmetodik.
- Degerblad, J-E. (1988), "Yrkeskunskaper under svenskt 1700-tal - exemplet målaren och konservatorn Eric Hallblad", i Göranson, B. (red.) (1988).
- Dencik, P. & Lundvall, B-Å. (1974), *Arbete, Kapital & Stat*, Zenit/Rabén & Sjögren.
- Djupsund, G. (1981), *Illusioner om planering: en studie i kommunalplaneringens konsekvenser*, Åbo Akademi.
- Eriksson, E. (1976), "En kritisk debatt", *Arkitektur* nr. 7.
- Faludi, A. (1986), *Critical Rationalism and Planning Methodology*, Pion Limited.
- Franzén, M. & Sandstedt, E. (1981), *Grannskap och stadsplanering. Om stat och byggande i efterkrigstidens Sverige*, Almqvist & Wiksell International.
- Floderus, Å. (1986), "Vad hände med det planmässiga samhällsbyggandet?", i *Planering med nya lagar* (1986).
- Folkesdotter, G. (1987), *Nyttans tjänare och skönhetens riddare. Hur arkitekter som författare till översiktliga planer 1947-74 förhållit sig till professionens överordnade värden*, Statens institut för byggnadsforskning.
- Forskning för samhällsplanering* (1962), Byggnadsforskningsrådet.
- "Forskning rörande samhällsplanering" (1968), i *Samhällsforskning* (1968).
- Fridjónsdóttir, K. (1983), *Vetenskap och politik. En kunskaps sociologisk studie*, Akademilitteratur.
- Funktionalismens genombrott och kris. Svenskt bostadsbyggande 1930-1980* (1980), Arkitekturmuseet.
- Generalplan för Stockholm* (1952), Stockholms stads stadsplanekontor.
- Gesser, B. (1985), *Utbildning, jämlikhet, arbetsdelning*, Arkiv.

- Ginzburg, C. (1983), "Ledtrådar. Morelli, Freud och Sherlock Holmes", *Häftet för kritiska studier* nr. 4.
- Gjörwell, C.C. (utg.) (1781), *Svensk encyklopedie innefattande alla vetenskaper och konster*, Stockholm.
- Gustavsson, S. (1977), "Forskning för och om planering", *Plan* nr. 5.
- Göranzon, B. (red.) (1984), *Datautvecklingens filosofi*, Carlsson & Jönsson Bokförlag.
- Göranzon, B. (red.) (1988), *Den inre bilden*, Carlssons.
- Hamrin, E. (1969), *Synpunkter på översiktlig samhällsplanering*, Arbetshandling R1 från Byggforskningen.
- Healey, P. (1985), "The Professionalization of Town Planning in Britain", *Town Planning Review*
- Hellberg, I. (1986), "Professionaliseringsprocessens förutsättningar", I Broady, D. (red.) (1986).
- Hellberg, I. (1978), *Studier i professionell organisation. En professionsteori med tillämpning på veterinäryrket*, Göteborgs Universitet.
- Hermerén, G. (1986), *Kunskapens pris. Forskningsetiska problem och principer i humaniora och samhällsvetenskap*, Forskningsrådets förlagstjänst.
- Holm, L. (1976), "Funktionalism är kunskap", *Arkitektur* nr. 7.
- Holm, P. (1977), "Det långa perspektivet - om planeringsproblem och planeringsideologier då nu och sedan", *Plan* nr. 4.
- Horkheimer, M. & Adorno, T.W. (1981), *Upplysningens dialektik*, Röda bokförlaget.
- Hägglund, S. (1987), *Storstockholmsproblemet - dess uppkomst, politisering och lösning*, KTH, avd. för samhällsplaneringens historia.
- Häggroth, S. (1977), "Ansvarsfördelningen i samhällsplaneringen - utvecklingslinjer och framtidsperspektiv", *Plan* nr. 4.
- I framtidens tjänst. Ur folkhemmets idéhistoria* (1986), Gidlunds.
- Israel, J. (1972) *Om konsten att lyfta sig själv i håret och behålla barnet i badvattnet*, TEMA/Raben & Sjögren.
- Jadelius, L. (1987), *Folk, form och funktionalism. Om allmänt och gemensamt i offentlighetens arkitektur - med utgångspunkt från Helsingborgs konserthus*, CTH, avd. för arkitekturs teori och historia.
- Janik, A. & Toulmin, S. (1973), *Wittgenstein's Vienna*, Simon & Schuster.
- Johannisson, K. (1988), *Det mätbara samhället. Statistik och samhällsdröm i 1700-talets Europa*, Norstedts.
- Johansson, G. (1931), *Funktionalismen i verkligheten*, Bonniers.
- Johansson, I. (1987), *Stor-Stockholms bebyggelsehistoria. Markpolitik, planering och byggande under sju sekler*, Gidlunds.
- Johansson, I. (1977), *Planering och samhällsförändring. Några alternativa sätt att tolka planeringsbegreppet*, KTH, avd. för regional planering.

- Johansson, I. m.fl. (1972), *Positivism, marxism, kritisk teori*, PAN/Norstedts.
- Johansson, I. (1972), "Anglosaxisk vetenskapsfilosofi", i Johansson, I. m.fl. (1972).
- Klosterman; R.E. (1978), "Foundations for Normative Planning", *Journal of the American Institute of Planners* nr. 1.
- Klosterman, R.E. (1980), "A Public Interest Criterions", *Journal of the American Planning Association* nr. 3.
- Konrad, G. (1977), *Stadsgrundaren*, Alba.
- Kugelberg, C. (1986), "Vad säger översiktsplaner om kommuninnevånarnas livsmönster?", i *Planering med nya lagar* (1986).
- Källström, S. (1986), *Den gode nihilisten. Axel Hägerström och striderna kring uppsalafilosofin*, Rabén & Sjögren.
- Larson, M.S. (1983), "Emblem and Exception: The Historical Definition of the Architect's Professional Role", i Blau, J.R. (et al.) (eds) (1983).
- Larsson, Y. (1959), "Stadsbyggarens villkor betraktade från Stockholms horisont", *Byplan* nr. 11.
- Larsson, Y. (1955), "Om planering och kompetensfordringar", *PLAN* nr. 3.
- Lewin, L. (1967), *Planhushållningsdebatten*, Almqvist & Wiksell.
- Lilja, G. (1957), *Strindberg som konstkritiker*, Allhem.
- Lind, H. (1981), *KPP-projektet om planeringsvetenskap*, Byggeforskningsrådet R9.
- Lindroth, S. (1981), *Svensk lärdomshistoria. Gustavianska tiden*, Norstedts.
- Lindström, S. (1977), "Hur kunde det gå så illa? Dialog fackmän-allmänhet viktigast", *Plan* nr. 4.
- Linn, B. (1976), "Tyngden av ett arv", *Arkitektur* nr. 7.
- Linn, B. (1980), "En vision och dess gränser", *Arkitektur* nr. 4.
- Linn, B. (1974), *Storgårdskvarteret. Ett bebyggelsemönsters baggrund och karaktär*, Statens Institut för Byggnadsforskning.
- Lo-Johansson, I. (1982), *Tröskeln*, Bonniers.
- Lo-Johansson, I. (1976), *Författaren*, Albert Bonniers Förlag.
- Lundberg, A.S. (1977), "Är det gammalmodigt med 'community centres'?", *Plan* nr. 4.
- Lönnroth, J. (1974), "Svensk samhällsplanering - ett försök till idéhistoria", i Dencik, P. & Lundvall, B-Å. (1974).
- Lönnroth, J. (1974), *Ekonomisk teori och fysisk planering*, Byggeforskningen R41.
- Markelius, S. (1946), *Det framtida Stockholm. Riktlinjer för Stockholms generalplan*, Stockholm.
- Meadows, P. (1983), "Cities and Professionals", i Blau, J.R. et. cons. (eds) (1983).

- Människa-närmiljö. Fem uppsatser* (1972), Byggeforskningsrådet R53.
- Nilsson, I. (1983), "Medicinen som profession under 1700-talet", *Sociologisk forskning* nr. 2.
- Niva, M. (1982), *Statsteorin och planeringen*, Nordiska institutet för samhällsplanering (Meddelande 1982:14).
- Nordin, S. (1984), *Från Hägerström till Hedenius. Den moderna svenska filosofin*, Doxa.
- Olausson, L. (1988), "Enhetsvetenskap och bildning", *VEST/Tidskrift för vetenskapsstudier* nr. 7.
- Olsson, G. (1983), *Tidens text. Skärvor av politik och planering*, Nordiska institutet för samhällsplanering (Meddelande 1983:2).
- Ord & Bild* (1972), "30-talet", nr. 1-2.
- Perelman, C. (1979), *The New Rhetoric and the Humanities*, D. Reidel Publishing Company
- Petersen, V.C. (1985), *Planlægning og samfundsudvikling*, Nordiska institutet för samhällsplanering.
- Planväsendets uppgifter och organisation* SOU 1950:45.
- Politik och stadsplanering - en debattskrift om regionplanen och stockholmstrakten* (1969), HSB:s riksförbund.
- Planering med nya lagar* (1986), Byggeforskningsrådet T17.
- Qvarsell, R. (1986), "Inledning", i *I framtidens tjänst* (1986).
- Rudberg, E. (1985), *Från mönsterplan till kommunöversikt. Den fysiska översiktsplaneringens framväxt i Sverige*, Byggeforskningsrådet G7.
- Rudberg, E. (1980), "1940-1960. Bostadspolitik med förändrade förutsättningar", i *Funktionalismens genombrott och kris* (1980).
- Rudberg, E. (1980), "Svensk funktionalism", *Arkitektur* nr. 4.
- Rudberg, E. (1981), *Uno Åhrén. En föregångsman inom 1900-talets arkitektur och samhällsplanering*, Byggeforskningsrådet.
- Runeby, N. (1976), *Teknikerna, vetenskapen och kulturen. Ingenjörundervisning och ingenjörorganisationer i 1870-talets Sverige*, Alqvist & Wiksell International.
- Råberg, P.G. (1972), *Funktionalistiskt genombrott. Radikal miljö och miljödebatt i Sverige 1925-1931*, Norstedts.
- Samhällsforskning. Rapporter från fem arbetsgrupper tillsatta av Forskningsberedningen* (1968), Studentlitteratur.
- Segerstedt, T.T. (1981), *Nils von Rosenstein - samhällets människa*, Norstedts..
- Schildt, G. (1985), *Moderna tider. Alvar Aaltos möte med funktionalismen*, Wahlström & Widstrand.
- Schön, D.A. (1983), *The Reflective Practitioner*, Basic Books.

- Scruton, R. (1979), *The Aesthetics of Architecture*, Methuen & CO. LTD.
- Sidenbladh, G. (1977), "Idédebatt och praxis i efterkrigstidens samhällsplanering", *Plan* nr. 4.
- Sidenbladh, G. (1988), "Yrkesrollens förändring", *Plan* nr. 1.
- Sjödén, G. (1972), "Funktionalismens dilemma", *Ord & Bild* nr. 1-2.
- Skiss till regionplan för stockholmstrakten 1966* (1967), Stockholmstraktens regionplane kontor.
- Stevrin, P. (1978), *Den samhällsstyrda forskningen*, Liber.
- Strindberg, A. (1983), *Skrifter av August Strindberg XIII*, Albert Bonniers Bokförlag.
- Strindberg, A. (1983), *Skrifter av August Strindberg XI*, Albert Bonniers Bokförlag.
- Svedberg, O. (1980), "Funktionalismens bostadsprogram - en bakgrundsskiss", i *Funktionalismens genombrott och kris* (1980).
- Svedberg, O. (1976), "Kåren hamnade i en gyllene rättfälla", *Arkitektur* nr. 7.
- Svedberg, O. (1972), "Funktionalismen och bostadsutvecklingen", i *Människa-när-miljö. Fem uppsatser* (1972).
- Sörlin, S. (1986), "Utopin i verkligheten. Ludvig Nordström och det moderna Sverige", i *I framtidens tjänst* (1986).
- Therborn, G. (1981), *Maktens ideologi och ideologins makt*, Zenit förlag.
- Thörn, K. (1986), "En god bostad för det riktiga livet. Den moderna bostadens ideologiska förutsättningar", i *I framtidens tjänst* (1986).
- Wallén, G. (1986), "The Scientification of Architecture", i Böhme, G. & Stehr, N. (1986).
- Wedberg, A. (1985), *Filosofins historia. Från Bolzano till Wittgenstein*, Bonniers.
- Wennström, E. (1986), "Drömmen om den nya familjen. Alva Myrdal och befolkningsfrågan", i *I framtidens tjänst* (1986).
- Wildawsky, A. (1973), "If Planning is Everything, Maybe it's Nothing", *Policy Sciences* 4.
- Wittgenstein, L. (1982), *Tractatus Logico-Philosophicus*, Doxa.
- Wittgenstein, L. (1983), *Särskilda anmärkningar*, Doxa.
- Wittgenstein, L. (1981), *Om visshet*, Doxa.
- Wittgenstein, L. (1978), *Filosofiska undersökningar*, Bonniers.
- Wright, G.H. von (1965), *Logik, filosofi och språk. Strömningar och gestalter i modern filosofi*, Aldus.
- Wright, G.H. von (1971), *Explanation and Understanding*, Routledge & Kegan Paul.
- Åhrén, U. (1931), "Byggandet som konst och politik", *Spektrum* nr. 1.
- Åhrén, U. (1928), "Synpunkter på stadsbyggandet", *Byggmästaren*.

- Åhrén, U. (1930), "Några anteckningar vid studiet av Fredhällsplanen", *Byggmästaren*.
- Åhrén, U. (1926), "På väg mot en arkitektur", *Byggmästaren* nr. 4.
- Ödman, E. (1977), "Planförfattarens värdeperspektiv", *Plan* nr. 4.
- Ödman, E. (1986), *Bakom fasaden. Om arkitektelevers kunskaper och värderingar*, Statens institut för byggnadsforskning/Liber.
- Östnäs, A. (1984), *Arkitekterna och deras yrkesutveckling i Sverige*, Chalmers tekniska högskola, sektionen för arkitektur.
- Östnäs, A. & Svensson, L. (1986), *Arkitektarbete. Fallstudier inom projektet kunskap och kontroll*, CTH/Arkitekturens teori och historia.

**Denna rapport hänför sig till forskningsanslag 870177-3
från Statens råd för byggnadsforskning till Avdelningen
för Samhällsplaneringens historia, Tekniska högskolan,
Stockholm.**

R29: 1990

ISBN 91-540-5188-6

Statens råd för byggnadsforskning, Stockholm

Art.nr: 6801029

**Abonnemangsgrupp:
X. Samhällsplanering**

**Distribution:
Svensk Byggtjänst
171 88 Solna**

Cirka pris: 51 kr exkl moms